

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БРОЈ 9

КОСОВО
ОПИС ЗЕМЉЕ И НАРОДА
ИЗДАЊЕ СА СЛИКАМА

НАПИСАО

Бранислав Ђ. Нушић

II. СВЕСКА

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1903.

**ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАТЕ М ПОПОВИЋА
У НОВОМ САДУ.**

ПРЕГЛЕД

ЧЕТВРТИ ДЕО

Описи места :

	СТРАНА
I. Приштина	1
II. Муратово тулбе	20
III. Гази-Местан	24
IV. Бабин Мост	26
V. Грачаница	28
VI. Широко Поље	47
VII. Јањево	50
VIII. Липљан	54
IX. Голеш	60
X. Феризовић	64
XI. Неродимња	66
XII. Пауново Поље	70
XIII. Словиња	74
XIV. Чичавица	76
XV. Милошева бања	80
XVI. Павтина	82
XVII. Самодрежа	84
XVIII. Вучитрн	86
XIX. Качаник	96
XX. Митровица	104
XXI. Звечан	109
XXII. Трепча	114

СПИСАК СЛИКА И НАЦРТА

	СТРАНА
1. Приштина (Западна половина вароши)	3
2. Приштина (Источна половина вароши)	5
3. Конак (сарај) у Приштини	7
4. Главни сокак (Диван-јол) у Приштини	9
5. Таш-џамија	10
6. Хапсана и хапсеници у Приштини	11
7. Стара сахат-кула	13
8. Српски консулат у Приштини	15
9. Царска џамија	18
10. Муратово тулбе на Косову	22
11. Гази-Местан	25
12. Бабин мост	27
13. Српска школа у Грачаници	37
14. Грачаница	39
15. Запис	42
16. Нацрт (план) Грачанице	45
17. Јањево	52
18. Црква у Липљану	57
19. Враголијски мост (Место погибије Хуњадијеве)	62
20. Црква Св. Уроша код Неродимље	68
21. Милошева Бања	81
22. Самодрежа	85
23. Кула Војновића (Каљаја)	92
24. Стари мост код Вучитрна	95
25. Варош Качаник	97
26. Марков Камен	99
27. Жељезни пут кроз Качанички кланац	100
28. Град Качаник	101
29. Мусина текија код Качаника	103
30. Митровица	105
31. Касарна у Митровици	108
32. Врх Звечански	112

ЧЕТВРТИ ДЕО

I

ПРИШТИНА.

По што краљ Милутин понова учврсти своју власт и над јужним делом Косова, пренесе он на Косово и средиште свога краљевства; а средиште самога Косова постаде Приштина, где се тада и Липљанска епископија пренесе (у Грачаницу). Од тога доба Липљан поче да губи а Приштина да добија све више значаја.

У Приштини су од тада често становали владари — Немање. Душан у једној листини од 1340 године вели да је боловао у Приштини а помиње се да су се Душану поклонили у Приштини изасланици, властеле и грађани града Котора, коме је потврдио повеље које су му дали и његови предходници. Године 1365 издао је у Приштини цар Урош повељу манастиру Хиландару. Године 1387 бавио се у Приштини владалац Косова Поља Вук Бранковић, где су му се те године а 20. јануара поклонили дубровачки посланици Никола Гундулић и Јаков Бавжелић, којима је потврдио старе повластице дубровачке; а 1392 године, дакле после Косовске битке, Вук је у Приштини написао ону повељу којом се оглашује за вазала Бајазитова. После 1403 године, када је деспот Стеван Лазаревић последњи пут покушао да очува независност

Србије, помиње се у једној повељи: *Бранко кефалија Приштивски* и то је ваљда последњи српски градоначелник у овоме граду. Бар он се последњи помиње. У то доба владала је Косовом породица Бранковића. У Дреници је била баштина Бранковића и после смрти Душанове они су завладали великим делом Косова и држали су у својим рукама три важна града: Приштину, Вучитрп и Звечан. Мурат II за тим освоји Приштину да се још једном на кратко време поврати Ђурђу Бранковићу и опет 1455 године потпадне коначно под власт Турака.

1689 године Гроф Пиколомини заузео Приштину са аустријским региментама одакле, како неки историчи мисле, настави маршовања на Призрен где и умре 28. октобра. И још једном је за тим заузео аустријске регименте али је брзо напустио. И од тада је стално остала под турским господарством.

Приштина је била и са своје трговине знаменита за доба простране рударске радње на Косову, када је у Приштини постојала дубровачка колонија. И све до првих десетина XVI века (Ф. Петанчић, 1502 год.) помињу је путописци као веома богато место. Ну доцније она све више и више пропада, док је у почетку овога века путописац (Пуквиљ) овако описује: „Тесне, каљаве улице њене, слаба трговина, беда становника и влада крвожеднога Малић-Паше, који у то време управљао, шираху поврх ње (Приштине) особени карактер ужаса и жалости.“

И данас Приштину одликују тесне, каљаве улице њене, слаба трговина и т. д. али је она ипак најважније место на Косову или, управо, престоница Косова.

Противно горњем Пуквиљевом наводу, из истог доба (1812 г.) има један докуменат који тврди да се у Приштини одржавала трговина а с њом и богаство, све до тога доба. То је један нештампан опис панађура у Приштини, који се тамо држао месеца септембра. Опис је тај од француског консула Васа, који је у то време био послан у Приштину да установи

сумњати да су у калупу ливена. Велики олтарски стубови нарочито се одликују; сваки је другаче изведен. Око једнога се вије воће, око другог лозина врежа, око трећег цвеће, око четвртог сплет разних животиња а око петог орнаменти. Свака је слика потпуно изведена а стубови су изнутра шупљи (копаница). Многи се путник пред овим послом дивио и штета је голема што је дрворез на много места већ оштећен.

У чаршији има неколико црквених дућана које општина издаје под кирију. Од вајкада су ови дућани припадали српској цркви и то извесно не данашњој но некој већој која је постојала тамо где је данас чаршија. Старији путници су затицали још траг те цркве а и старији људи памте њене трагове. У порти данашње цркве налази се један камен који је донесен из једнога од тих црквених дућана из чаршије. Судећи по томе камену, та је црква била украшена лепим орнаментикама. Данашња црква нема никаквих украса с поља.

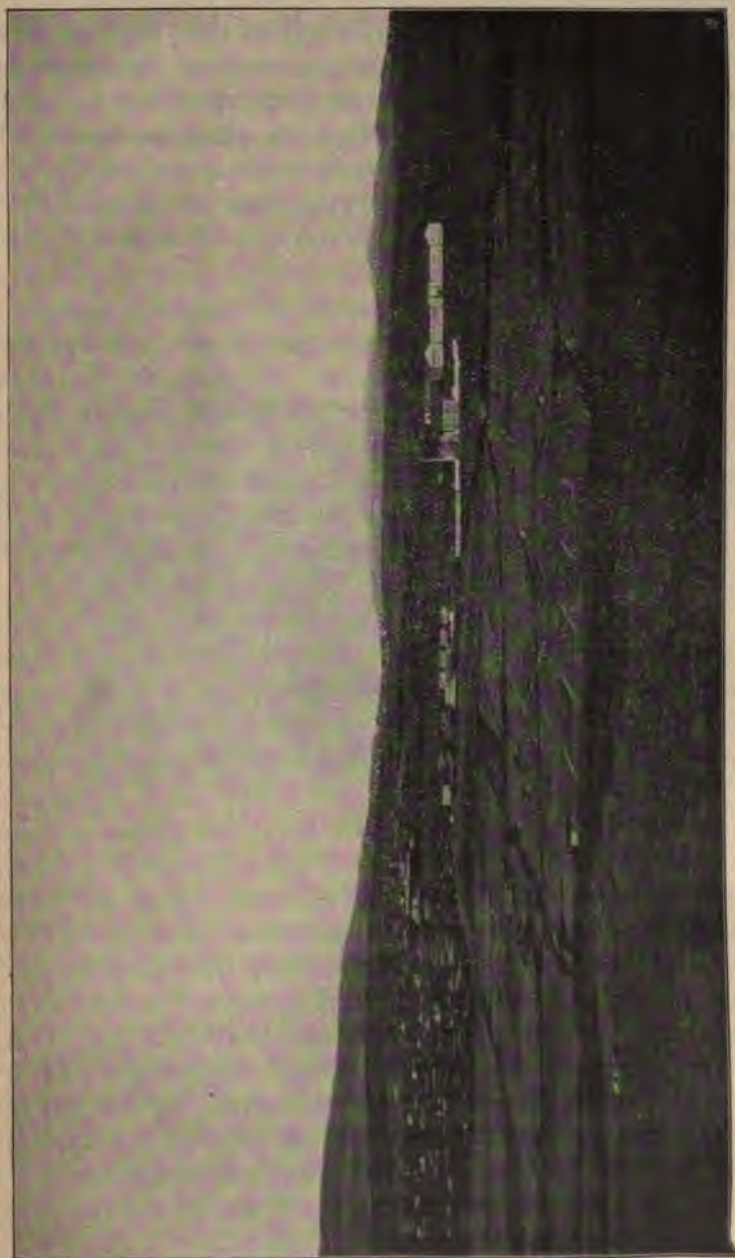
Стара сахат-нула.

У црквеној је порти још и Митрополија т. ј. зграда у којој одседа Призренско-рашки Митрополит кад обилази Епархију. Ову је зграду народ дигао о своме трошку 1869 године а старањем Косте Фили-

консулат и о панађуру је послао извештај својој влади у Париз. Он каже да се тада у Приштини збирали трговци из Албаније, из неког дела Босне, из Солуна, из Дренопоља, из Ниша и других ближих места и да их је бивало на 1200 до 1500. За панађур су грађени од грађа дућани у редовима, покривени ћилимима, платном и другим јачим ткањима. Тај је панађур био живљи од саме вароши и грађен је у три дуже улице, испресецање са више краћих. Све су улице биле покривене грађем и листом.

Приштина је опасана са свих страна висовима и омањим брежуљцима од којих онај повијарац, Драгодан, на којем су пришtevски виногради, као да је отрже својим загрљајем од косовске равнице. Приштина управо лежи измеђ четири таква брежуљка уз које се крајеви вароши пузају. Удаљена је од Ситнице један и по сат и лежи са њене десне стране. Село Глободерица, код којег је железничка станица, удаљено је 5 километара од Приштине. Приштину са станицом везује добар друм који се пушта кроз драгоданско поље. Веле да сами Пришtevци (Арнаути) нису дозволили да им железница пресече имања и пређе преко Приштине, како је према првој траси имало да буде.

Приштина лежи готово на половини дужине Косова. Од ње до Качаника има 8 сати а до Митровице 6. Железницом до Качаника има 52·136 а до Митровице 26·098 километара. Косово је испод Приштине 2½ до 3 сата широко, где је и најпространија косовска равница која се зове *Широко*. Са Драгодана, који грли Приштину са северозападне стране, ванредно је леп изглед и види се готово до краја Косова на југ и исток, где је пукла пространа косовопољска равница а кроз ту се зелену пучину тамо и амо беласа Ситница; југозападно се диже Голеш; источно се постепено нижу огранци Карадага а далеко на југу суседују преко Лепенца Црна Гора и Шар.

Приштина (Источна половина вароши).

Кроз Приштину протиче Велика Река која испод последњих приштевачких кућа прима Велушу па одатле теку заједно кроз Косово а под именом Приштевачке Реке. Те реке или речице гамижу кроз саму варош, кроз улице и испод кућа. Велуша је мања река али опаснија, јер збира многе планинске потоке те кад се у ове отопи снег, Велуша надође и прети целој Приштини, као што је 1889 године и поплавила пола Приштине.

Осим железничке пруге, која везује Скопље и Митровицу додирујући Приштину, кроз њу пролази и важан друм који иде готово упоредо са железницом и везује Скопље са Митровицом и Новим Пазаром. А из Приштине се разлазе и путеви: за Ђаково који пролази крај Голеша па на Бели Дрим; пут за Призрен подножјем Рибарске планине; пут за Куршумлију на Подујево и Преполац и најпосле пут за Врању низ Бичу.

Приштина је збијена варош; куће немају про- страна дворишта и градине, махом су старе и једва у последње време ако се награди по која мало угледнија. Кад је Приштина била проглашена за седиште вилајету једва је бројала око 1800 кућа а сада броји на 3760 кућа. Од ових су 3170 кућа Турака и Арнаута; 420 кућа Срба а оно остало бар 100 кућа Цигана, око 50 кућа Јевреја, 10 до 15 кућа Цинцара и нешто мало Черкеза. Ако би се узело по 5 душа на кућу онда би овакви односи становништва били: 15850 Турака и Арнаута; 2100 душа Срба; 500 Цигана; 250 Јевреја и неколико десетина Цинцара и нешто Черкеза, што би све укупно чинило 18800 душа. Ма да и турска званична статистика овај број становништва показује ипак ће он бити претеран. Приштина не броји више од 12000 становника, јер су од времена како је вилајет исељен многе куће остале празне и пусте; велики се број расељава у места живља трговином а доста и емигрира у Србију.

Но и без обзира на бројне односе, у Приштини је преотео маха арнаутски елеменат и под његовим је утицајем сав јаван живот и послови.

Старо је име Приштини *Vicianum*, ако је та важна станица на римскоме војничком друму лежала на месту на коме је данашња Приштина, јер има писаца (Хан) који према правцима старих римских путева, мисле да је *Vicianum* био на месту на коме је од прилике данашње село Чаглавица. По Пуквиљу, који се на Лукарија позива, Приштина се некад звала *Преславо*. Данашње име Приштини има их који изводе из речи

Конак (сарај) у Приштини

пришт јер се, веле, расприштила на сред равнице а међу тим Приштина и није на сред равнице већ се збила међу огранке околних брда. У Приштини самој веле да се ова некад звала *Збирштина*, што би означавало место где се збира, па од тога после постало Приштина. Један писац (Драгашевић) мисли да је Приштина некад била тамо где утиче Грачаница и Дреница у Ситницу. Нема никаквих трагова који би такво мишљење тврдили. Но народна песма заиста пева „Од Приштине и горње и доње“ те би се могло узети да је било две Приштине. Извесни трагови указују на једно место више данашње Приштине које би

заиста било положај за варош, бољи но што га данашња варош има. Тамо се налазе трагови цигаља, опека и зидова а нешто северније и темељ неког омањег града.

Приштина се у главном дели на четири дела (кварта): *Панађуриште*, *Варош*, *Локач* и *Циганлија*. У Панађуришту и Локачу живе измешано Срби, Турци и Арнаути; у Вароши само Срби а у Циганлији Срби и Цигани. Осим ових квартова, средину вароши хвата *Чаршија* а од доселења мухаџера, образовали су и ови свој засебан мухаџерски квартал (махалу).

Званично се међу тим Приштина дели на тринаест махала, без обзира на горњу поделу. Те су махале:

1. Јарар — Церибаши махале.
2. Пирнас — махале.
3. Алаедин — махале.
4. Хасан-бег — махале.
5. Јунуз-ефенди — махале.
6. Асан Емин — махале.
7. Рамаданије — махале.
8. Хатуније — махале.
9. Мехмед-бег — махале.
10. Јусуф-Челеби — махале.
11. Џами-Ћебир — махале.
12. Џами-сагир — махале.
13. Хамидије — махале.

Сем једног сокака — Диван-јол — који је до 400 метара дугачак и који одмах од уласка у варош, скоро прав тера до конака, све друге улице врло су уске и изукрштане; куће у њима збијене, блатом олепшене и покривене црепом а нигде у вароши шумице или воћа.

Од грађевина које се у Приштини истичу колико толико као угледније, на првом је месту конак (сарај) где је централна власт. То је најугледније здање на три спрата. Ту је канцеларија Мутесарифа Приштем-

ског, ту суд, полиција, пошта и телеграф, штедионица и сва друга надлештва.*) Војна болница, која се налази одмах при уласку у варош, такође је боља зграда, по касарна која је довршена 1894 године најугледнија је и најпространија грађевина у Приштини. Осим ових, знатније грађевине у Приштини су велики парни млин који косовску војску снабдева храном; нова општинска кућа (беледија); даље, депо један у коме је смештено оружје и друге потребе за војску косовску; велике штале за кавалерију; једна барутана са громо-

Главни сокак (Диван-јол) у Приштини.

вођем. Осим свега има у Приштини 12 ханова, неколико магаза и око 500 дућана у којима се продају обичне потребе и ситнице које се овде из Солуна доносе.

Сем свега ваља поменути у Приштини и српски консулат који је тамо отворен новембра месеца 1889 године. То је мала али доста угледна кућа која се налази у главној улици на сто метара више војне болнице. Први српски консул у Приштини био је Лука Маришковић кога 19. јуна 1890 године убише Арнаути Приштевски на сред чаршије.

*) Ова је зграда доцније изгорела те је дигнута нова.

заиста било положај за варош, бољи но што га данашња варош има. Тамо се налазе трагови цигаља, опека и зидова а нешто северније и темељ неког омањег града.

Приштина се у главноме дели на четири дела (кварта): *Панађуриште*, *Варош*, *Локач* и *Циганлија*. У Панађуришту и Локачу живе измешано Срби, Турци и Арнаути; у Вароши само Срби а у Циганлији Срби и Цигани. Осим ових квартова, средину вароши хвата *Чаршија* а од доселења мухаџера, образовали су и ови свој засебан мухаџерски квартал (махалу).

Званично се међу тим Приштина дели на тринаест махала, без обзира на горњу поделу. Те су махале:

1. Јарар — Церибаши махале.
2. Пирнас — махале.
3. Алаедин — махале.
4. Хасан-бег — махале.
5. Јунуз-ефенди — махале.
6. Асан Емин — махале.
7. Рамаданије — махале.
8. Хатунџе — махале.
9. Мехмед-бег — махале.
10. Јусуф-Челеби — махале.
11. Џамп-Ћебир — махале.
12. Џами-сагир — махале.
13. Хамидије — махале.

Сем једног сокака — Диван-јол — који је до 400 метара дугачак и који одмах од уласка у варош, скоро прав тера до конака, све друге улице врло су уске и изукрштане; куће у њима збијене, благом олепшене и покривене црепом а нигде у вароши шумице или воћа.

Од грађевина које се у Приштини налазе толико као угледније, на првом месту је централна власт. То је Општина. Ту је канцелар

У Приштини има три великих и десет малих џамија и 5 до 6 мешчита (параклис). Од ових џамија највећу, која се и зове „Царска џамија“ назидао је Абдул Фетих Султан Мехмед Хан 865 године по турском рачунању. Она је зидана тесаним каменом а покривена оловом. Пред том џамијом а крај степеница с леве стране, укопан је један камен на коме је латински патпис али сав искварен те једва се по којем слову може запазити. Друга се џамија зове *Таш-џамија* и налази се у Чаршији самој. То је најстарија џамија у Приштини којој је поставио темељ још Мурат I Косовски чим је освојио Приштину. И њу је довршио Мехмед Фетих који је и Царску џамију назидао. Крај ове џамије налази се ограда мала баштица а у њој четири гроба. На углу џамије а над овим гробовима укована је камена табла на којој пише да су овде сахрањена четири турска јунака из косовске битке. Трећа велика џамија је задужбина Јашар-Пашина. Ова, ма да

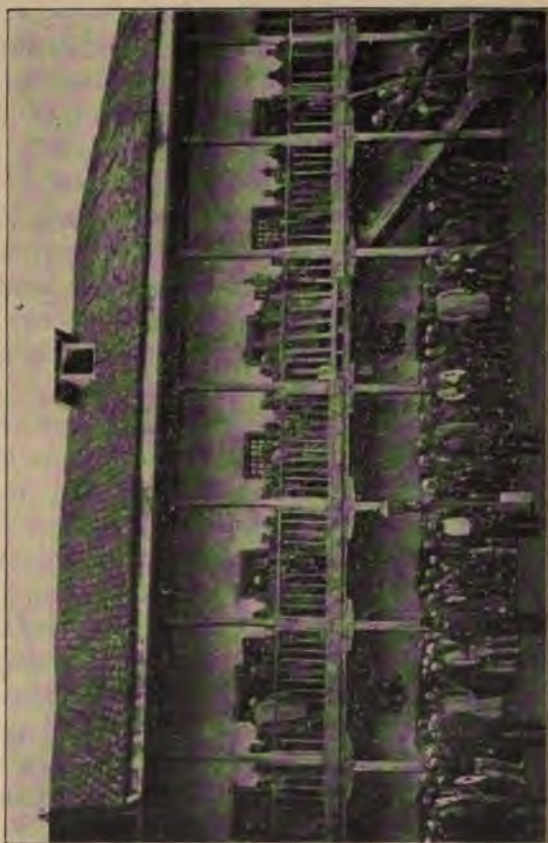

Таш-џамија.

је мања од првих двеју, много је боље и богатије украшена.

Већина осталих џамија је такве грађе и облика да збиља подсећају као да су биле цркве па им је после дозидано минаре. На појединима има и трагова који то показују, ма да Турци причају да су све ове џамије подигле турске властелске жене за спомен својим мужевима изгинулим на Косову. У Пирназ-ма-

хали постоји џамија која се и зове Пирпаз-џамија а у дворишту те џамије, у малој једној кућици (теће) лежи неки светац. Око гроба је пуно остављених кончића, крипа и т. д. што свет откида од хаљина и оставља крај свечева гроба. Турци ни мало не крате

Хапсана и хапсеници у Приштини.

ни Србима да овом свецу долазе на гроб. Као и сви свеци по тећама што видају, тако се и овде ради видања на гроб долази. У дворишту лежи и један велики четвртаст камен испод којег провире бистра вода врло лековита. Извор је води под самом црквом, односно џамијом. Срби шапћући причају да је то Ла-

зарев камен; да је Лазар на њ положио главу кад му је одрубљена. То је причање у неколико магловито, нејасно, ретко га ко и зна али ипак постоји. И камен је лековит.

Сем ове цамије има и једна коју Срби зову Св. Петка а за коју утврдо држе да је црква те да се и сад налазе у подруму под њом старе иконе и књиге.

У Приштини је свега једна српска православна црква, храм Св. Николе, у којој служе четири свештеника. Црква лежи на лепом узвишеном месту у Варош-махали, у којој само Срби станују. Подигнута је 1830 године на темељима старе цркве. До 1830 године Срби нису имали никакву цркву већ су се у једној кући збирали на богомољу а над рушевинама старе цркве, над местом где је био олтар, подигли су мало крова и палили свеће. Једва је извесни Хаџи-Јован изradio дозволу у Јашар-Паше те се највише његовим старањем и подиже црква.

Црква с поља изгледа као обична кућа, узидана у земљу тако да се у њу слази на четири степена. Зидана је тесаним каменом а са западне и јужне стране ограђена је још и припратом под ниским кровом. У унутрашњости је доста висока и пространа а кров јој лежи на четири дебела стуба. Хор је преграђен каџезом (решеткама) а тако исто и задњи део на доњем спрату и то је женска црква. Има два престола: за митрополита и за српскога консула који је с леве стране, према Митрополитовом. Унутрашњост цркве није толико богата али је ипак богата једним ретким украсом који ће свакога путника изненадити. То је дрворез на олтару за који се зна да га је радио извесни мајстор из Галичника али чије се име на жалост заборавило. Разноврсност и богатство идеја на томе дрворезу, прецизност у извођењу појединих слика и чистоћа у раду толико изненађују, да странац не може по сат и два да се одвоји од овога посла а да му сваки делић не проучи. Има места која се могу мерити са најлепшим везом; има места за која се мора

сумњати да су у калупу ливена. Велики олтарски стубови нарочито се одликују; сваки је другаче изведен. Око једнога се вије воће, око другог лозина врежа, око трећег цвеће, око четвртог сплет разних животиња а око петог орнаменти. Свака је слика потпуно изведена а стубови су изнутра шупљи (копаница). Многи се путник пред овим послом дивио и штета је голема што је дрворез на много места већ оштећен.

У чаршији има неколико црквених дућана које општина издаје под кирију. Од вајкада су ови дућани припадали српској цркви и то извесно не данашњој но некој већој која је постојала тамо где је данас чаршија. Старији путници су затицали још траг те цркве а и старији људи памте њене трагове. У порти данашње цркве налази се један камен који је донесен из једнога од тих црквених дућана из чаршије. Судаћи по томе камену, та је црква била украшена лепим орнаментикама. Данашња црква нема никаквих украса с поља.

У црквеној је порти још и Митрополија т. ј. зграда у којој одседа Призренско-рашки Митрополит кад обилази Епархију. Ову је зграду народ дигао ђ своме трошку 1869 године а старањем Косте Филм-

Стара сахат-кула.

повића трговца. У тој је згради једна соба Митрополитова; једна је лепо прострta и у њој општина држи своје седнице а у једној ради школски одбор и у исто време служи и као учитељска канцеларија.

У порти црквеној је и друга велика зграда опкољена лепом и уређеном баштом. То је српска основна, мушка и женска школа и дворазредна гимназија. Над уласком у школу на великој плавој табли пише најпре турски а за тим српски: „Српско-православна основна школа“, а са десне стране у зиду урезано у плочу: „Училиште ово направи се управом и настојаванѣмъ родољубивогъ Дана Филиповића трговца и епитропа црквеногъ и училишт. г. 1859.“ Учионице у приштевској школи су простране, чисте и подесне. Велики број ђака посећује ову школу. У осталом, о уређењу и вредности приштевске школе било је на другом месту речи.

Сем српске, има у Приштини и турских школа и то шест мушких основних и две женске (сибијан-мектеби) а и једна јеврејска са седам ђака. Осим основних имају Турци и једну „руждију“ (нижу гимназију) коју је 1869 године подигао пок. Абдураман-Паша син Јашар-Пашић а дотле се само у једној медреси арапски језик предавао. Ова руждија има два разреда и сем верских, уче се у њој и неколико гимназијских предмета. Ова је школа била изгорела један пут (1881 год.) те Зија, Алија, Даниш и Фуад-бегови Јашар-Пашићи назидаше је понова. Осим ове школе има и једна медреса (од прилике богословија) стародревна, која се приписује још Султану Селиму III и у њој се само верозаконски предмети предају. Године 1888 било је у пројекту подизање једне идадије (целе гимназије) но због одласка валилука то је остало неизвршено.

Других установа у Приштини нема. У једном турском опису Приштине као вилајетског места говори се како у Приштини има и три читаонице. То су извесно „кафе“ где се чита званични лист косовског вилајета и по цео боговетни дан игра „шеш-беш“.

Осим тих „кафа“ има Приштина и лепу околину где њени становници прекраћују себи време дугих летњих дана. Са источне стране Приштине лежи мала долиница, са нешто мало шуме и добрим студенцем,

Српски консулат у Приштини.

која се зове „Таук-башче“. Није далеко ни десет минута, па ту често лети потраже Приштевци мало хлада и добре воде јер, ваља знати, да ни једна приштевска вода не ваља. Близу Таук-башче налази се и

Нешто је ипак чудновато. Стара сахат-кула, као једини сведок бивших Милутинових дворова уједно је и сведок тога, да то није толико стара грађевина. У сахат кули има каменова који су из неке друге, старије грађевине.

Царска џамија.

У сред Приштина и данас је у неколико сачуван грдан дворан, читав град, са кулама за одбрану од непријатеља, са дебелим бедемима, шедрванима, баштама, харемима, чардацима, аровима, амањима и многим другим зградама. Све то, као траг некадање силе

све до данас сачува. Сад је већ у пројекту да се зида нова сахат-кула те ће се и овај остатак дворова Милутинових разрушити.*) Нико се данас не пење на кулу сем старог сахатџије који сат курдише. Турци нерадо пуштају ког другог јер стрепе да им се не украде звоно са куле. Једном (1895 године) покварио се био сат те звоно није ударало неколико дана и на мах се по Приштини просуо глас, да је Српски Консул платио људе те су ноћу украли звоно са куле и однели у Србију. Многи су били озбиљно забринуте док, на њихову утеху, није звоно почело на ново да удара. Толика брига долази отуд што томе звону Турци придају велику важност јер на њему и „пише нешто“ што они, разуме се, нису до данас прочитали. Прича се на пример и то, да је звоно донесено из Вучитрна а тамо је дошло у време Карађорђево. Но сам натпис на звону, поред толиких мука да се препише, не казује му велику важност. Г. Јастребов, који је од некуд добио препис тога натписа, добио га је врло погрешно тако, да по његовом не значи ништа. На звону пише: *Ачѣстѣ клѣпѣ љѣ фѣкѣт ѣмѣклѣ жѣпан ѣмѣ мѣлавѣ 1764*. Натпис је око целог звона а испод натписа израђен је грб који преставља круну а из ње се разгранало дрво на ниже.

Старији путници, који су затекли више трагова од старих дворова, опредуђују и облике те грађевине. Пре двадесет и више година, док није железница везала Приштински трг искључиво за Солун, развале су се те грађевине још толико држале да је под њима био Скадарски пазар т. ј. Шкодрани су тада, са другим и претовареним караванима слазили у Приштину и по неколико месеца држали под зидинама дворова свој пазар. И све док није за вилајет затребало зидање пространих и великих конака, ти су се дворови увек држали.

*) То је већ и учињено те је слика коју доносимо ч толико драгоценија.

Нешто је ипак чудновато. Стара сахат-кула, као једини сведок бивших Милутинових дворова уједно је и сведок тога, да то није толико стара грађевина. У сахат кули има каменова који су из неке друге, старије грађевине.

Царска џамија.

У сред Приштина и данас је у неколико сачуван грдан дворца, читав град, са кулама за одбрану од непријатеља, са дебелим бедемима, шедрванима, баштама, харемима, чардацима, аровима, амамима и многим другим зградама. Све то, као траг некадање силе

и господства Јашар-пашина, јер то су његови конаци. Грдно земљиште обухвата та зграда са својим зидовима и бедемима. Судећи по ономе што се још одржало, у Јашар-Пашиним конацима је владала грдна раскош и ови су бедеми чували силно богаство. Истина, данас је већ сав у развалама, али је вредно описати један шедрван који је био на сред бахче. То је био врло велики базен за 4 до 5 метара у пречнику а на сред тога базена округла камена плоча, над овом мања па мања и сва мања, тако да су то изгледали као округли камени басамаци који се сужавају горе или још боље, као амвоп у цркви. На сваком том басамку биле су, по неком извесном реду понаменштане обичне стаклене чаше, негде мање а негде веће а све једна до друге. Кад наступи вече, онда се на чардаку који гледа у бахчу, простру сиђадета, ту Јашар-паша изађе са ханумама и царијама, па се најпре око шедрвана упале мали фењерчићи а озго се пусти вода. Вода слази са степенице на степеницу али она пуни најпре оне чаше на првом степену па се ове преливају и вода пада у чаше на другом степену, што су под њима, и тако све ниже и ниже слази вода а кроз мртву тишину, што се у тихој летњој ноћи прострла над устрављеном Приштином, разлива се величанствена и заносна музика од звонких чаша, којих се разноврсни гласићи на далеко чују.

Само из овога краткога описа, може се видети какве су биле остале појединости у овим богатим дворима. Данас ту борави само један ћаја који чува конаке а уједно и збира десетак са многих чифлика, којих су данас господари Абдураман-пашини синови а Јашар-пашини унуци. Често се лети бави и један од Јашар-пашића, Фуад-бег Џимић, који је врло љубазан и предусретљив те ће свакоме ко се интересује показати конаке. А ови су конаци још и утолико интересни, што у њима лежи читав музеј. Осим Јашар-пашиних соба, које и сад стоје недирнуте, има и једна соба препуна оружја из прошлога

века. Ту има врло много разноврсних старих пушака, мачева, јатагана, цилита, пиштоља, сабаља, буздована. Ту је и она страшна, грдно широка и тешка паловина, којом је Јашар-пашин целат одсецао главе. Ту су сабље златом и сребром кићене, са натписима из корана и именима Султана који су их Јашару или Малић-пашин даровали. Ту је и један пун сандук фермана.

Како се зна да је Јашар-паша разрушио највише српских цркава те њима градио џамије, мостове и куле, то је врло вероватно да и у његовим конацима има каменова из наших цркава. Отуда се много и говори о томе, како у тим конацима има камења са натписима. Има их, записа, и у неколико других турских кућа у Приштини али их нерадо показују.

II

МУРАТОВО ТУЛБЕ.

Један сахат северозападно од Приштине а пет шест минута лево од пута, који води из Приштине у Вучитрн, диже се и данас тулбе, на догледу и Лабу и Ситници. То је данас лепа текија (џамија без минарета) покривена оловом а ограђена повисоким зидом. На врху текије сија се позлаћен полумесец на великој јабуци.

Тулбе је опкољено високим зидом а на средини је велика капија над којом је опширан натпис о тулбету. У унутрашњости зида, осим тулбета, постоји и једна кућа у којој станује харем чуварев а напоље, ван зида, трошком самога Султана подигнута је 1896 године угледна зграда — селамлик, где се дочекују гости који долазе да се поклоне овоме светом месту. Сваки гост, ма које вере и закона био, прима се усрдно кад дође да походи тулбе а долазе често и са даљих страна јер Турци, после хабе, ово сматрају као најсветије место, те отуда и Приштини, крај које је тулбе, придају велику важност.

Ово тулбе најраније помиње и описује у XV веку Михајло Константиновић из Островице казујући : „Цар Бајазит подигао је на месту где му је отац убијен, свод оловом покривен на четири стуба и т. д.“ И тако ће и бити да је тулбе дигнуто већ одмах после Косовске битке. Кроз дуги низ година оно је извесно доста оронуло, јер га је 1850 године обновио серашкер Куршид-Паша.

Тулбе је грађено од тесаника а изнутра је бело окречено. Са јужне му је стране улаз. Унутрашњост му није особито украшена. По зидовима висе у малим рамовима разни корански записи а у једном и опис догађаја косовског, у којем се помиње и „џафир Милош Копиловић“. По поду су прострти скупочени ћилимови, све дарови тулбету, међ којима има и ћилима царских.

У средини, под сводом, велики је дрвен сандук, близу 2 метра дугачак, мало више него пола метра широк, но на доњем крају ужи и нижи. Вишим врхом, где би дакле глава лежала, окренут је западу. Више главе стоји на вишљем каменом стубу турбан од беле свиле увијене око некаквог феса. Сандук је покривен неколиким свиленим покровима, од којих је један већ доста искварен и стар, од велике вредности. Тај је покров сав изаткан коранским стиховима са врло много лепоте и вештине. Са свода, над сандуком, висе једно кандило као полијелеј а на земљи стоје и велики чираци са свећама.

У сандуку је овом само дроб Султана Мурата, док тело је пренесено у Брус, у мошеју коју је Мурат за живота подигао. Међу тим, чувар тулбета прича да је под сандуком корен једнога раста, под који су Мурата склонили кад су га рањеног са коња скинули. Вели, над самим тим растом дигнуто је тулбе али је ипак остављен раст под сандуком као потврда и поуздан знак да је то баш оно место на коме је Мурат издануо.

Муратово туге на Косову.

Крај уласка у тулбе, у дворишту с леве стране, постоји један гроб над којим се диже леп споменик од белог мрамора. На споменику пише да је то гроб Рифат-Паше, који је 1869 године умро у Приштини путујући из Босне за Софију, где је био назначен командантом и муширом. А почетком 1903. год. кад је умро у Скопљу косовски валија, који је дуго времена био мутесариф у Приштини, зажелио је те је и он сахрањен крај Муратовог тулбета.

Јужно, према уласку у тулбе, има лепа чешма од камена, по вода јој је усанула. А десно од уласка је други гроб старога шеиха који је преко 40 година чувао тулбе. Чување тулбета је наследно и старога шеиха сад је заменио његов син Мехмед Али, који већ спрема и учи књизи свога наследника, будућега чувара тулбета. Чувар овога тулбета има плату из саме цареве благајне а осим тога и земље око тулбета су његове, те их он обрађује и паселио је ту читаво село чипчија. Породица ових чувара је, по њиховом казивању, из Бухаре старином. Данашњи чувар Мехмед Али је врло пријатан човек и гостољубив. Ни један се путник ваља да није пожалио а извесно су се многи похвалили његовом предусретљивошћу.

1894 године, отпочео је Мехмед Али ископавања, у околини тулбета, у цели да нађе добру воду па је ископао темеље једне интересантне и врло простране грађевине, која по своме пространству и по облику неће ништа друго бити но какав велики римски хан кад се узме у обзир да су се заиста овде негде укрштали стари римски путеви. Зна се да је један од тих слазио низ лабску долину и свртао најпре на конак Vicianium, који је био негде око данашње Приштине. Можда је овде била станица Vicianium па се одавде делио један крак за Ново Брдо а други за Улијану (Липљан). Средњевековни хан свакојакo није, јер би га затекла Косовска битка и тада био би ма где и ма како поменут. Из турскога је доба још мање, јер

би се о њему што знало бар у XV. веку (Михајло из Островице који описује тулбе, или Курипешки који га је 1530. године описао.)

Иза тога хана на педесет корачаји, народ прича и многи се још сећају, да су биле две узвишене гомиле камења. Народ верује да су те гомиле на местима на којима су били погубљени Лазар и Милош. Ако је извесно да су Лазар и Милош пред очима Муратовим одмах погубљени, онда је вероватно да су ти скромни споменици одиста бележили места на којима су ове две жртве пале. И данас у овдашњег народа постоји обичај да подигне малу хумку од камена на месту где ко погине.

III

ГАЗИ-МЕСТАН.

Одмах више Приштине, с десне стране друма који од ове води у Вучитрн, а на висоравни која се назива Мазгит, находе се многи турски гробови а у средини тих гробова и једно мало теће, просто, као омалена кућа назидано. Сви то теће називају Гази-Местан а о гробу који је у њему веле да је санџактаров (барјактаров).

У текији има управо два гроба, оба зидана и кречом замазана. Један је од ових много већи и управо несразмеран према човечијој величини. У том гробу почива турски барјактар из Косовске битке а онај други гроб веле да је Силиктара Муратовог (штити-ноше), а други опет да је слуге барјактаревог.

У наоколо по зидовима има, као и у Муратовом тулбету, повешаних рамова са записима коранским. Осим тога виси и једна алабарда, но која по свој прилици није из косовског доба, а и једна стрела. Гроб већи покривен је зеленом чохом а мањи само окречен. Близу текије је једна мала кућица у којој станује дервиш који чува текију и прима бакшише од мимопролазећих за зејтин, јер у текији гори увек

кандило. Види се да је некада око ове текије била засађена и шумица, од које је сад заостало неколико дивљих крушака.

По причању простих Турака, барјактар који лежи у овој текији звао се *Местан* а таквога имена одиста има и данас у Турака. *Гази* значи *победилац*. Ово је уједно и најправилније објашњење имена Гази-Местан а сва остала тумачења или су проста натезања или врло рђаве претпоставке.

У народу на Косову постоји прича, да у томе гробу лежи Бошко Југовић, извесно с тога што се

Гази-Местан.

зна да ту лежи царев барјактар а то је и Бошко био у српској војсци.

Око текије има још врло много турских гробова и белега над њима. По казивању народном то су гробови оних Турака који су ту изгинули од Југовића, отимајући барјак царски.

Турско народно казивање, слично ономе о Милошевој смрти, не каже да су Турци изгинули на овоме месту где сада леже већ, вели, они су изгинули доле у пољу на је после свако узео своју главу под мишку и донео је да се овде сахрани. Како је, према целокупном положају земљишта, сва могућност да је на Мазгиту био Муратов шатор („Мурат пао

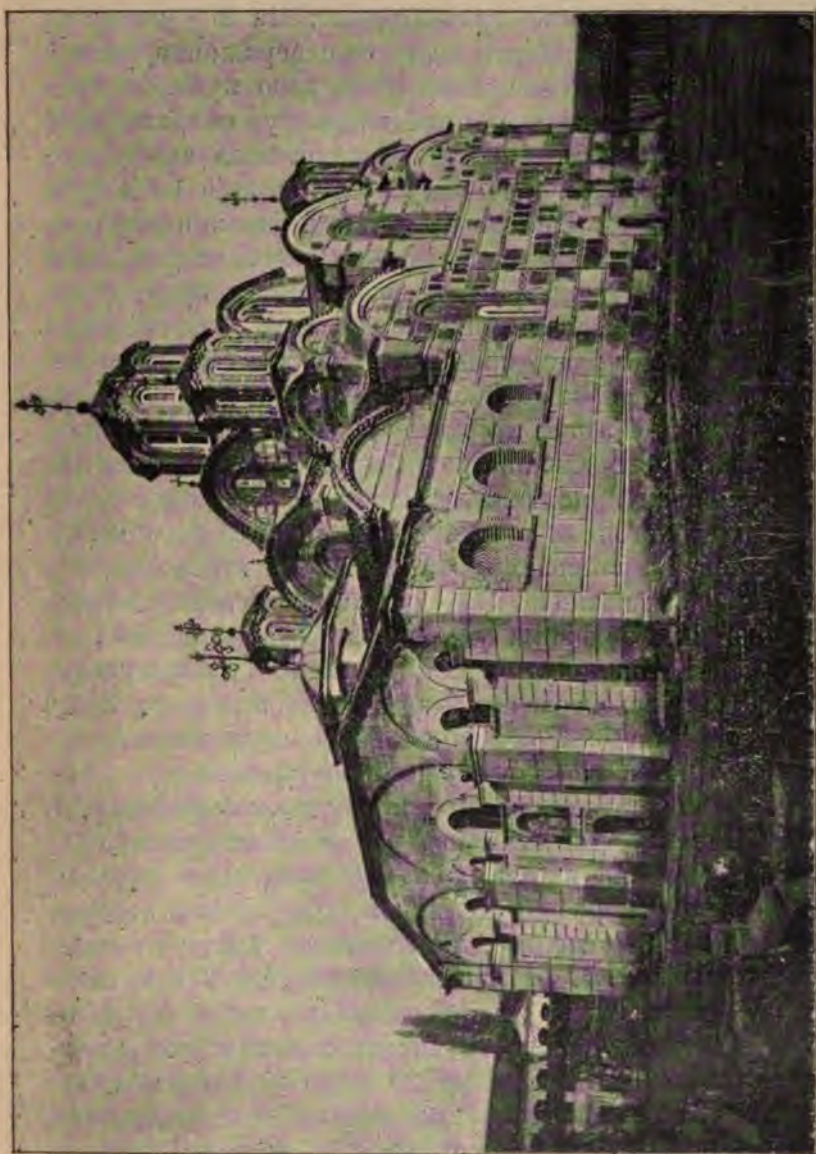
Осим поменутих зграда, које је народ дигао дигнути су тамо, на место старих, огромни нови конаци прилозима добрих Срба из Баната, Срема и Бачке. А осим тога, исте године положени су и темељи новој школској згради коју, као своју задужбину, диже Г. Марко Стојановић адвокат из Београда. За ову је школу израђен план, купљен материјал и отпочет рад па, услед извесних препрека, које су сами сељаци нехотице изазвали, зидање је застало, новаља да су до сада и те препреке уклоњене и школа назидана.

Школа при манастиру Грачаници постојала је увек, само је то раније била школа у којој су се манастирски ђаци учили црквеном појању. Та се школа обновила и увела школске књиге 1874 године, када је у њој учитељевао Стеван Максимовић, сада чиновник у Србији а брат Попа Костин. У том настану рат те се школа опет затвори а и Стева оде у Србију. 1881 године опет поче да ради но као и пре, у њој се учило само црквено певање, док не стиже 1884 године син Поп Костин а ђак Призренске Богословије Јосиф Поповић, који за девет година свога учитељевања у Грачаници потпуно уреди ову школу те је најбоља међу сеоским школама.

Ето то би била од прилике историја Грачанице од њенога постанка до данас, уколико се она може у обиму једног оваквог описа изложити. Она заслужује нарочитог свог историчара и ми опширнији опис и ближе објашњење података остављамо њему а ми имамо још да изнесемо овде опис саме Грачанице.

Грачаницу чине два дела: црква и препрата.

Црква, као што напред поменусмо, довршена је септембра 1321 а препрата је дозидана 1570 године, дакле 249 година доцније, као што се чита из јаснога и читкога записа у њој. По том запису она је грађена „..... повеленијем преосвећенаго Архиепископа Пекскога и Патријарха всем Србијем и северним странама и прочим, кпр Макарија, трудомже и

Грчаница.

настојанијем всеосвешченога митрополита херцеговскога кир Андонија“

Препрата је простран квадрат. На њој су двоја врата, једна са запада и једна са севера доцније отворена. На њој је једно ниско и широко кубе. И препрата је се прилично приближила у подражавању стилу црквеном, толико бар да не изгледа као нешто туђе, налепљено, те не квари утисак који се добија од целокупнога. Но она је и материјалом и израдом изостала иза главне цркве, што се најбоље још види на сликама израђеним у препрати, које су врло рђава копија и подражавање онима у храму.

С десне стране, при уласку на западна врата налази се у препрати гробница Митрополита Грачанскога Дионисија, над којом постоји и запис а на противном зиду насликана је и пратња његова где је измеђ многих присутних и Патријарх Макарије.

У југоисточном углу препрате побијен је у земљу један повећи камен, који са западне и јужне стране има латинске натписе. Овај камен побијен је у земљу наопако. На зидовима у препрати има много записа које су поједини путници и посетници ту зарезивали. Ти записи често залазе у доста давну прошлост и показују колико је Грачаница некада привлачила себи све Србе па и из најудаљенијих покрајина.

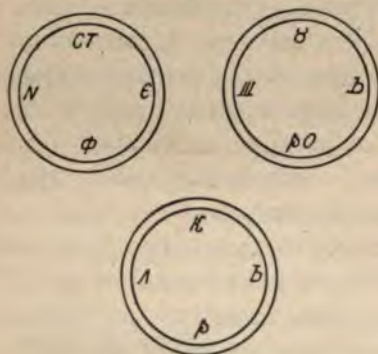
Из препрате се улази у цркву на велика западна врата. Црква сама чини квадрат са малом неправилношћу, тако по ширини има 13^{·10} m. а по дужини 15^{·28} m. осим апсида које испадају. У овај квадрат обележен је у основи крст стубовима који су везани луковима. Тако, у средини измеђ четири стуба је поље изнад којег се диже највеће, средње кубе. У угловима измеђ стубова и граничних зидова образују се још четири поља изнад којих се дижу четири мања кубета. Тако Грачаница има пет кубета, средње велико и четири омања, нерачунајући и шесто кубе на препрати. Висина великог кубета од пода до темеља сводног има 19 метара.

Црква је грађена из камена и опека; око сваког камена има два реда опека а кубета су само из опека саграђена. Један од најпозванијих судија, Г. Андра Стефановић професор науке о грађевинској конструкцији на Београдској Великој Школи, који се у Грачаници бавио проучавајући је, казао ми је овакав свој суд о њој: „Техника је код Грачанице за оно доба врло савршена али по елеганцији, по лепоти размера њених у целини и деловима и по, скроз конзеквентно органски изведеној архитектури, може се слободно уврстити у ред најлепших преставника српско-византијске архитектуре. Мало има примера да је једно важно и основно правило архитектуре тако јасно испуњено, као што је то овде случај. То је правило: да спољна архитектура буде израз унутрашњег склопа — конструкције грађевинске. То је овде до математичке прецизности изведено двоструким обележавањем основа грчкога крета, једног већег и другог мањег који се из првог развија. Нарочито је овде врло важно и — по моме мишљењу јединствено — извођење овога другог крета који служи за основу великом — средњем — кубету, јер је њиме постигнуто правилно органско развиће од крајева ка узвишеној средини а све у хармонији, како у појединостима тако и у целини. Овим поступним узвишавањем ка средини је и симболика задовољена.“

Унутрашњост цркве краси још и живопис који је кадар савремене да надвиси а ако се упореди са живописима из истих векова, тешко му ови могу бити равни. То нису обични живописи по оним познатим обрасцима које су нам свуд остављали „зографи“. Обрасци су разнолики, сваки је за се тип, боје су хармоничне и топле, органске конструкције сразмерне и правилне. Нарочито се истичу слике у доњим редовима, рађене у природној величини. Отуда би се могло закључити да је код Грачанског живописа више мајстора радило, од којих се нарочито истиче тај који је у доњим редовима а у природној величини радио.

Цркву су сликали свакојако српски сликари. То се да закључити и по томе, што у толикој маси записа, нема оних погрешака какве обично византијски „зографи“ чине, замењујући где које српско писмо грчким.

При уласку у цркву с леве и десне стране, постоје два широка стуба која на своме своду носе једну малу црквицу или одељење, по свој прилици женска црквица у којој се Симонида молила Богу. Кроз десни, јужни стуб, воде степенице којима се у ту црквицу пење. Та црквица гледа у главну цркву кроз три уска а дугуљаста отвора који су на горњој страни засведени. Измеђ лукова тих малих прозора исписан је запис који овако изгледа а чита се: *Стефан Урош крал.*

Запис.

Та препрата над сводом, за коју народ вели да се у њој краљска породица молила Богу, широка је око 2 и по метра. Из ње се слази кроз стуб врло уским каменим степеницама којих има осамнаест до доле. И горња је препратица сва исликана живописом од којег су поједине слике и замазане.

На томе стубу, кроз који пролазе степенице а са његове западне, спољне стране, где стуб својом ширином образује пространо поље, израђена је на истоме цела лоза Неманића све до Милутина. То је жива историја а уједно и грађа, коју не треба ни историчар ни сликар да обиђе.

Као што је поменуто, горњу малу препратицу држе два широка стуба везана сводом. На унутрашњој страни свода исликан је ктитор манастира и његово подручје.

На тој унутрашњој страни, деснога, јужног стуба, исликан је краљ Милутин у природној вели-

чини. Слика преставља човека од 50 до 60 година, подуже а танке и проседе браде, са круном на глави и службеним епископским хаљинама, епитрахил је пребацио преко леве руке а обема држи Грачаницу. Око његове главе је, и то с леве и десне стране, овај запис:

Стефанъ Оуро	самодръжць
шъ хрѣу овѣ	всѣхъ сръпск
рѣнь мѣлтию	кихъ земль
бжию Краљ	и поморьскихъ
	и хтитер.

На противном, северном зиду, тако исто у природној величини, израђена је према Милутину Симонида. Она је врло младолика, такође са круном на глави и несразмерно великим обоцима о ушима. Обоци су од зеленог камена међу којим су крупна бисерна зрна. Симонида има на себи дугу, танку хаљину по врх које је пребачен огртач ишаран такође драгоценим камењем. И око њене главе са леве и десне стране има овај запис :

Симони	дѣљи цѣла
да Кра	андреника
лица . . . па	палеолога
леологина	

На своду горе, више ових слика, насликан је на средини Исус Христос окренут положајем западу, уласку у цркву а лево и десно од њега по један анђео, од којих један Краљу Милутину а други Краљици Симониди спушта круну на главу.

Олтар у манастиру Грачаници је новији и врло прост, но унутра у олтару сачуване су дрвене иконе од старог олтара, истина доста искварене али из онога што је на њима остало види се, да их је тако исто вешта рука радила као и она која је живописала дуварове. Из олтара се иде у две мале црквице, које леже са десне и леве стране олтара. Оне су посвећене Св. Јовану (она са северне стране олтара) а друга Св.

Благовештењу (она са јужне стране.) У обе се црквице ишло из главног храма, но сад су та врата зазидана. У олтару црквице Св. Јована пободен је у земљу један камен са латинским натписом. У тој се црквици чувају и старе иконе из старог храма цркве Св. Богородице. Слика Св. Јована, исписана на истој страни у овој црквици, од особите је вредности а по замисли престављена је на начин најприближнији значају овога свеца.

Као год и у храму Св. Јована, тако и у Св. Благовештењу, налази се у олтару побијен у земљу камен са латинским натписом. Са јужне стране у овоме храму, налази се једна гробница и на њој запис из којег се види да ту почива „Всесвешчени епископ Лицјански Теодор“. Гробница је у једном засвођеном удубљењу у зиду.

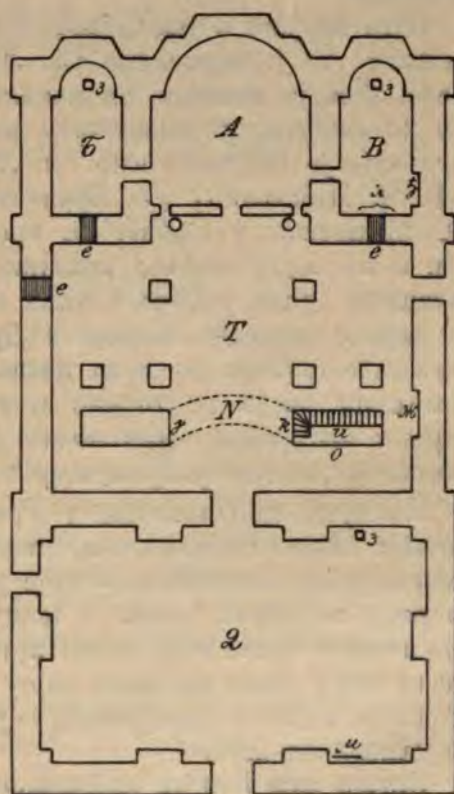
На западном зиду овога храма Св. Благовештења исписана је знаменита повеља Краља Милутина својој задужбини. Она обухвата простор од 1·50 метра висине а 1·80 метара ширине. Цела повеља састоји се из 82 врсте а свака врста има 130 слова. Иписана је црном бојом, на белој површини. Ову је повељу једном преписао Стеван Верковић и по његовом препису саопштио је Миклошић у „Monumenta Serbica“. Објавио ју је за тим и Милојевић у своме Путопису а у св. I. Но 1895 год. преписао ју је најбрижљивије Г. Љуба Ковачевић професор Београдске Велике Школе, који је више времена утрошио у Грачаници исписав и све остало што је од вредности. Његов ће препис бити најтачнији.

У главном храму Св. Богородице има још једно место које скреће пажњу. На јужном зиду, управо према ономе стубу кроз који се пење у Симонидину препрату, налази се једно засвођено удубљење у зиду. Томе своду је основа велика гробна плоча. Ова гробница потпуно је једнака са оном у црквици Св. Благовештења а у којој рекосмо да почива Теодор епископ Лицјански. Из тога се управо и може закључити

да и ово није ништа друго до гробница. Надгробна плоча утонула је унеколико у земљу. Да ли ова плоча и данас покрива чије мошти или је ту била кад год чија гробница и чија би то могла бити? Познато је, међу тим, да је Кнез Лазар после погубљења почивао две године у Грачаници, те је врло вероватно да је то била његова гробница.

Да би читаоци овај опис Грачанице боље себи представили ми прилажемо овде и нацрт њен:

А. Главни олтар цркве Св. Богородице. — Т. Храм цркве Св. Богородице. — Б. Црквица Св. Јована Претече. — В. Црквица Св. Благовештења. — Д. Препрата. — Л. Повеља Краља Милутина исписана над зазиданим вратима која су некад водила из храма у црквицу св. Благовештења. — Ж. Гроб Теодора епископа Липљанског.

Нацрт (план) Грачанице.

— Е. Врата која су некад постојала а доцније су зазидана. — Ж. Гробница истоветна са оном Теодора епископа, у којој је по свој прилици почивало тело Кнеза Лазара. — З. Камење са латинским записима. — М. Натпис над гробом митрополита Грачанскога Дионисија. — К. Слика Милутинова. — Ј. Слика

Симонидина. — *И.* Степенице кроз стуб, којима се пење у малу препрату. — *Н.* Свод над којим је мала препрата Симонидина. — *О.* Поље на коме је исликана цела лоза Неманића.

У манастиру Грачаници, а по својој изричној жељи, сахрањен је 1900 и митрополит Призренски Дионисије.

Што би још о манастиру Грачаници ваљало забележити, то је испосница Св. Луке која је већ разорена. Она је источно од манастира Грачанице, далеко 20 минута, у Кижничком потоку. То је једино место које је сачувало име Св. Луке, чије су мошти, по Г. Ч. Мијатовићу (Ђ. Бранковић. књ. II. стр. 151, 152.) пренесене у Србију за време Ђурђа Бранковића, и на путу лежале неколико дана у манастиру Грачаници „ради одмора а ваља да, да се многобројном народу између Мораве и Дрима, Копаника и Шара даде прилика да свеца целива.“ У летописима је забележено да је те године и то с јесени, „умро екзарх и митрополит грачанички Доситије, а св. Лука апостол би донесен у Грачаницу.“

На путу из Приштине у Грачаницу, близу села Ајвалије налази се једно самостално купасто брдашце, (гомила, унка, могила) које није раскопавано а нема у народу никаквих прича о њему. Близо ту лежи и једно велико блато које ретко пресушује. Код народа у овом крају живи предање да су око Грачанице била три језера која су пресушила, те је горње блато остатак једнога од њих.

Остаје нам још да забележимо и једну песму у којој народ своју драгоцену Грачаницу опева:

Висока јела до неба,
Пуштила грање до земље,
На грањки листи широки,
На листе цвеће црвено,
На цвеће пчеле попале.
Фали се пчелка Подримка:
Ја имам вино црвено;

Фали се пчелка Призренка :
Ја имам жуте дукате ;
Фали се пчелка Косовка :
Ја имам белу погачу .
Што ми је јела висока ,
То ми је црква Грачанка ;
Што су ми гране до земље
То ми је кубе на цркву ;
Што су ми листи широки
То су ми књиге попове ;
Што ми је цвеће црвено
То ми је причес у цркву ;
Што су ми пчеле попале
То ми је сабор пред цркву .

VI

ШИРОКО ПОЉЕ.

У првome делу ове књиге исписано је на једном месту ово : Најзнатије је поље у Косовском равништву *Косово Поље*. Од истока Ситнице из Робовачког блата па до утока Лаба у Ситницу, пружа се најпространија равница која и јесте *право* Косово Поље али која је своје име, са значаја које је ово добило после догађаја од 1389 године, прострло далеко, од Звечана па до Качаничког кланца а и даље. Косово Поље (*право*) дуго је 7 часова и 3 до 4 широко. Где је најшире, измеђ Јањева и Голеша, добија још једно име *Широко*.

Широко Поље простире се измеђ Грачанске и Јањевске Реке а залива га Ливађска Река која у Јањевку утиче и река Ровина, која целим својим током припада Широком Пољу. По тој пољани, која је још са Истока заталасана окомцима Вељетена и Гласовника а са Запада пресечена током Ситнице, расута су најлепша Косовска села.

На Широком Пољу је био можда и знаменити град Трипољ, који је, по мишљењу извесних писаца, још пре српске периоде порушен па се као развалина прозвао Градац од којег је и Грачаница добила име. Народна

прича, испричана код описа Грачанице, и сама казује да је у том граду („Бедем-град“, од којег трагови и сад постоје) седео „Латински краљ“, чиме и сама та прича свакако означава град као остатак из доба пре српске периоде. Једино би било питање, да ли Трипољ не означава пре неки положај но име града? Дареч Трипољ није изведена из грчке речи која казује место на којем су се састајали синори трију важних градова: Јањева, Лицљана и Приштине? Код народа у Грачаници постоји и прича, да су око ње била три језера па се исушила и под њима остала красна поља. Хан, према правцима старих римских путева и удаљењима на њима, мисли да је *Vicianum* (старо име Приштине) важна станица на римскоме војничком друму, био на месту на коме је од прилике данашње село Чаглавица, а баш на кратком одстојању измеђ Грачанице и Чаглавице налази се и градић о коме је реч.

На томе Трипољу била је борба 21. новембра 1402 год., у којој је Деспот Стеван Високи потукао Турке а од прилике на истом месту 1439 године Исак-бег Евренос-беговић потуче Новобрдску војску.

У највећа села на Широком Пољу спадају Добротин и Гуштерица, а оба у ствари већ на најдаљим границама овога поља. Добротин лежи на речици, која носи име његово. Има 52 куће а 447 становника од којих су 20 Цигана а остало све Срби. Има једна црква и, од 1884 године, основна српска школа. Има и двоспратни хан каквог ни Приштина нема. Ово село пресецају два важна пута: један из Призрена за Гилане и даље за Врању (који је сад већ напуштен) и други из Скопља за Приштину. Околина овога села сва је под њивама а има нешто и воћа. Југоисточно од села налази се старо *Доузиште* али му је само име остало а лозе нема ни једне. На том месту познају се и трагови неких зидина а и у земљи, при орању, налази се на опеку и малтер.

Северно од Добротина, на истом путу који ве-
зује Добротин и Приштину а на речици Јањевској,

лежи највеће српско село на Косову *Гуштерица*. Она се дели на Доњу и Горњу Гуштерицу међу којима је 15 минута растојања. Обе заједно имају 96 кућа и 893 становника, од којих су једно 15 кућа Цигана а остало све Срби. У Горњој Гуштерици има рушевина цркве Св. Пречисте а у Доњој је црква Св. Јована Претече, која је пре 35 година на рушевинама старе подигнута. Крај ње је основна школа која је 1883 године отворена.

Више Доње Гуштерице, на 45 минута западно а на истој реци (Јањевци), лежи село Коњух које има 25 кућа и 260 становника, од којих је само 5 кућа Срба а остало све мухадери. Код тог села, од прилике, била је знаменита битка (1096 године) у којој је Жунап Вукан потукао грчку војску предвођену Себастократором Јованом.

Један сат северно од Горње Гуштерице лежи село *Сушица*, које има 24 куће и 260 становника. Две су куће Арнаута а остало све Срби. Измеђ Горње Гуштерице и Сушице спушта се огранак Вељетена на јужно поред Ливађе завршава се код Коњуха. Тај огранак обрастао је најпре шумом а ниже је покривен њивама.

Западно од Сушице, на један сат, налази се *Ливађа* која има 45 кућа и 470 становника, све самих Срба. Кроз Сушицу и Ливађу пролази мала речица која долази са Истока па се више Коњуха у Јањевску реку улива. Колико је мала ипак на њој међу две воденице. Сушичко је поље родно и лепо окићено воћем; по том пољу налази се много морских пужића а земља је кречна. Више Сушице уздиже се Вељетен, на којем се налазе многи остаци рударске радње. Ливађско је поље сама смоница; нема на њему воћака али је родније.

На реци Грачанској лежи и *Липље Село* или како га Турци називају Кади-кеј. Оно лежи на самоме друму који из Приштине води у Призрен. Има 44 српске куће и малу црквицу која је извесно подиг-

пута на темељу какве старије. Под трпезом, у тој цркви, налази се камен са латинским натписом.

Крај Ситнице леже још села *Скуланово*, *Батусе* и *Добрева*. Од ових се за Скуланово прича да је некад било врло велико село (данас има 13 српских, 4 циганске и 1 турску кућу.) Ту је и мост преко Ситнице, на путу који је пречи и ближи из Приштине за Призрен. Скуланово лежи на врло ниском земљишту и говори се у народу да је ту било језеро на се улокнуло у земљу. Има близу Скуланова једно место које се зове *Локва* и не оре се, јер вода гмиже из земље.

Ту негде, где је село Добрева (има свега 3 српске куће) мисли један писац (Дагашевић) да је на обалама Ситнице кад год лежала варош Приштина. Но тамо никаквих трагова нема.

VII

Ј А Њ Е В О.

Латински поменици пишу ово место *Jagneo*, *Jagnea*, а српски *Јањево*.

Јањево је знатно рударско место, чија је историја везана са Новим Брдом. После ратних догађаја у XV веку и од заузећа Новог Брда, престаје и рударска радња у Јањеvu. Још до почетка XVI века та се радња одржава али у неколико и то давањем рудника или појединих окна приватним закупцима међу којима се 1613 године помиње: „господар Богоспаснаго места Јањева Марко Артофилахт“.

У Јањеvu је у средњем веку била латинска и саска колонија и за цело то време помињу се у њему Дубровачки трговци. Саси су дошли у Србију за време Краља Владислава или за време Уроша I. Католичка нурија *Grazaniza*, која се помиње 1303 године, била је извесно у Јањеvu јер се та иста нурија 1328 године, изрично у Јањеvu бележи.

И данас још постоје трагови пекадањег рударства; напуштена окна и растурена шљака. На двадесет минута северно од данашњег Јањева лежи мала равница, која припада цркви као чифлик и та се равница зове *Старо Јањево*. На том месту су данас само три куће црквених чипчија. По том се пољу находе цигле и опеке, трагови темеља а находило се, веле, кад год и оружје. На том је месту, кажу, била стара *кузница*. Прича народ да тамо има и нека вода која, кад би се пустила, би потопила данашње Јањево.

Данашње Јањево лежи под Вељетеном на врху којег постоје још развале некаквог градића. Јањево лежи на два сата југоисточно од вароши Приштине из које, преко Грачанице, води пут у Јањево. Варошица се повукла и готово скрила међу Вељетеновим огранцима а успужала се на висину од 800 м. над морем. Она лежи на двема косама које пропуштају међу се Јањевски поток. Тако овај поток, или речница, тече кроз средину варошице и збира у се у самом Јањеву још четири поточића, који посе воду опороба гвозденога укуса а извиру из утроба оних брда која су некада Јањево чинила богатим и знатним.

Услед таквога положаја варошице и куће се у њој пењу све једна изнад друге, те таква слика на први поглед чини пријатан утисак на путника. У долини коју чини речица, пружа се мала чаршија са 43 дућана. Јањево цело има око 400 кућа од којих су 306 латинских и 75 мухамеданских (мухаџерских). Има још и неколико кућа влаха и цигана.

Јањево је средиште Јањевске католичке нурије. Оно је, као католичко место, усамљено на Косову а нурију му чине још нешто мало католика у Гиланској Црној Гори.

На левом вису у вароши, диже се Јањевска католичка црква, врло велика али не и укусна грађевина, која је подигнута 1856 године по плану извесног мађара архитекте. Према рујинама, које су сад већ пропале, у Јањеву су постојале три цркве. На

Јамско.

остацима зидова видело да су оне бивале и право-
славне и католичке, јер се испод лепа на коме су
били католички свеци видио и други леп на којем су
биле православне иконе. На развалама једне од тих
црква наизидана је и данашња. Ту су тада нађена

три звона и два саркофага. Од тих звона једно, које има латински запис, служи и данашњој цркви.

Над главним западним вратима данашње цркве узидан је један камен такође латински а и још један сличан камен налазио се до скоро у Јањеву.*)

Крај цркве постоји и школа, у којој је учитељ један Јањевац који није ништа више до ту школу свршио. У школи се учи до 80 деце.

Становници су Јањева већином досељеници али се зна и за поједине куће за које се тврди да су још пре Турака овде. Такве су куће н. пр. Гласновићи, Палићи и Голомејићи. Досељеници су највише из Призрена, Ђакова, Пећи и Кратова. Има старијих породица Јањевских које и сад знају н. пр. да имају сродничких веза у Кратову.

Јањевци се занимају највише ливењем метала и нешто мало земљорадњом. Ливење метала извесно је традиционалан посао у Јањеваца. Они лију од месинга: крстове, прстење, гривне, чираке, капицице, аване и т. д. па то носе на све стране у Србију, Бугарску, Влашку и Молдавију. Извозе годишње тога еспапа у вредности до 30.000 динара. Некада су са тим својим прерађевинама слазили у Македонију до Солуна, Битоља и Сереза а данас их на свима пијацама потискују европски фабриката. Тим се послом занима више од половине Јањеваца, те преко зиме израђују еспап а у лето се сви растурају по ва-шарима.

Јањевци су у опште доброг материјалног стања; њихова је чаршија снабдевена свима потребама; њихове су куће лепо каменом озидане и црепом покривене; прозори на кућама гледају на улицу а на крову по црепу или на предњем зиду, оцртан је на свакој кући крст.

Јањевци су Срби, врло верни католици, и називају себе латинима. Имају увек по два свештеника,

*) Запис са ових каменова као и са звона, саопштио је већ Јастребов у својој „Грађи“.

— од којих је по један Јањевац — који их уче непоколебљивости верској. Јањевци говоре врло лепим, чистим српским језиком, који у неколико одваја од језика осталих Косоваца, што ће бити извесно утицајем свештеника који су већином довођени из Далмације или Херцеговине а који су вршили дужност учитеља у школи. Но на језик Јањеваца утицало је извесно и то, што су они сваког лета на гурбету а најчешће у Србији.

У Јањеву је постојала пре тридесет година (1866 г.) и српска школа али се доцније морала затворити. Јањевци су јој ради и сад, али Владика је католички не дозвољава, чак ни онда кад би учитељ био католичке вере. Један млади Јањевац, из врло угледне породице, који је свршио католичку богословију у Скадру, падао је на мисао да отвори српску школу, па су га с тога брзо запопили и дали му пурију у Миридиту.

Јањево се и пошњом, карактером и типом својих стаповника одваја јако од осталог Косова. Тако и мушки и женске носе одело најближе ономе какво се у Призрену носи. Такво су одело извесно донели досељеници. Но Јањевци се са стране и жене, најрадије из Призрена па из Скопља. У последње време почели су да доводе себи жене из Влашке и Бугарске. То све чини да су у њих и обичаји и живот у кући, различни од осталих Косоваца. Обичаји су, управо, у толико различни што су погубљени или занемарени они српски обичаји који тако одликују Србе Косовце.

VIII

Л И П Љ А Н.

У нашим повељама Липљанъ (у једном летопису погрешком илпанскѣн), код Грка и Римљана Vlriana, Vleianum, Liriana, Lirenon, Liriam, Οὐλπιανъ, Λιπέριον, Λιπαίνον.

Поред Scupi (Скопље?*) најзнатнији град у римској Дарданији, која је захватала и цело Косово, био Ulpiana или Ulpianum а данашњи Липљан. То је било врло знатно римско културно средиште, где су се стичали и секли знаменити римски путеви, од којих је један водио на Југ у Scupi (Скопље), други на Југозапад у Therandu (Призрен), трећи на Северозапад у Charmaenis (Нови Пазар) а четврти на Североисток у Naisos (Ниш.)

У шестом веку, после Христа, Липљан постаде позорница верских расправа. Тадањи Византијски Цар Јустинијан I, развали трошне зидине градске и обнови читав град.

Када 6. и 7. столећа наиђоше Срби на Балканско Полуострво, они на Косову створише жупе од којих је на једну, Липљан, као важно средиште, простро своје име. И тако, кроз дуги низ година, једна од најзнаменитијих жупа на Косову била је Липљанска.

Под Липљаном се дешавају и они знаменити ратови Жупана Вукана (1093—1105?). Вукан први провали из својих области, западног дела Раса, те поче ударати на суседне византијске градове па и Липљан спали. Око године 1093. пошаље грчки Цар Алексије Севастократора Јована са великом војском, која се утабори код Липљана, са десне стране Ситнице. Вукан, који се раније беше склонио у Звечан, нападне ноћу на грчки табор и потуче грчку војску, која мораде да побегне преко Ситнице и да се склони у Липљан. Када Цар Алексије сам, после тога, пође са сином војском на Вукана, измирише се код Липљана те му Вукан даде таоце а граница византијско-српска остаде више Липљана. И тако Вукан не би те среће да присаједини Липљан својој области.

*) Обично се узима да је старо Scupi данашње Скопље, али познати историски географ Томашек доказује са доста јаким разлозима, да је старо Scupi било негде око данашњег Лесковца. Свакако ово питање није још дефинитивно решено.

Тек сто година доцније, у ратовима око 1184 и 1185 године, пође то за руком великом Немањи, који се као и Вукан спусти са Звечана, па после знамените победе на Пантину (1170) коначно присаједини Липљан великој својој жупанији.

Липљан још једном паде под грчку власт, за време владе Краља Драгутина, око 1280 године. Губитак тих важних покрајина ваља да и допринесе много незадовољству противу Драгутинове владавине, но Милутин опет поврати Липљан и од тада га коначно присаједини српској држави. Том приликом је разваљен и град Липљан и Милутин пренесе и древно владичанство из Липљана у Грачаницу, коју је око 1321 године обновио.

Од тога доба Липљан изгуби своје значење, које је кроз толико векова имао, па га никад више и не поврати.

Душан Силни, пошто се прогласио краљем у Сврчину, даровао је манастиру Хиландару у Светој Гори, поред многих других и „цркву Св. Богородице у Липљану и трг у Липљану“.

Данас је Липљан малено село, лежи на левој страни Ситничине обале, тамо где се Јањевска река спушта у Ситницу. Ма колико да је Липљан био изгубио свој историјски значај, са самога положаја свога задржао се у њему увек велики трг све до Косовскога доба док га Бајазит није са свим разорио а на развалама старог Липљана подигло се малено и сиромашно село од 50. кућа. Село лежи на најлепшој равници Косовској, утонуло у море најкрасније траве а испод њега, изван села код Ситничиног моста, налази се *Сињак* или *Тишина*, место где се многа риба из Ситнице вади. Тај мост, на Ситници код Липљана, једини је камени мост на целом току Ситнице, који се одржао.*) Њега је зидао Јашар-Паша али каменом који је вадио из српских цркава које је он свуд по Косову рушио.

*) Види слику овога моста у првој књизи овога дела на стр. 43.

Липљан је данас и железничка станица око које се почела да диже мала чаршија те са оним кућама и дућанима, који се подигоше на станици, Липљан ваља да броји до сто кућа. Станица је доста жива јер се и овде купује и товари храна за Солунску пијацу.

У Липљану постоји и лепа зграда, у којој је српска основна школа која је отворена још Децембра месеца 1866 године и у којој је све до 1896 год. било само три разреда и један учитељ. Те године отвори се још и четврти разред а и женска школа те, поред учитеља, има данас и учитељка у Липљану.

Црква у Липљану.

И данас постоји у селу стара Липљанска црква, то је ваља да једна од најстаријих цркви на Балкану. И њу је хтео Јашар-Паша да разори али се ману те своје намере. О томе је испричао причу Милојевић у своме Путопису. Ја сам је, али мало друкчу, забележио по казивању дугогодишњег учитеља Липљанског Дене Дебељаковића. Но г. Милојко Веселиновић забележио ју је по казивању старог Попа Јована из Липљана. Па како Поп Јован својим веком поклапа скоро цео овај деветнаести век а као дугогодишњи свештеник и

чувар је ове црквице и њене историје, то ћемо се ми овде најрадије послужити његовим казивањем г. Веселиновићу:*)

„Јашар-Паша је много пута насртао да развали стару липљанску цркву. Први пут је развалио припрату и од тога камења начинио је онај мост на Ситници код Липљана. То је могло бити око 1804 године.

После је опет, једним злим удесом, хтео да развали и праву стару цркву. Почне гонити Србе да сами разваљују своју цркву а он само да гледа, али се ни један није хтео прихватити тога посла, сваки је избегавао, чудно се и крстио шта ће од њих још бити и какве их још црње невоље очекују. На вику и дреку Пашину и његових ђајалара, нашао се пеки сулудаст Србин из села, звали га Парађидија, те се попео на цркву и почео да руши, за њим се поткаче и неки Турци; али у један пут Парађидија занеми, уста му се узела а Турцима ноге. Кад то чудо види Јашар-Паша, одмах дозове Попа Ђорђа, мојега оца, те је читао молитве и Турцима и Парађидији. Том приликом Паша се јако поплашио те не само да није кварио цркву, но је дао камена и пара да се начини припрата, коју је пређе развалио.

После неколико година дођу пашини ђајалари у Липљан да разваљују цркву. Тада се село пађе опет у чуду и бризи за својом старом црквом. Почну молити и преклињати ђајаларе да им не дирају бар у ту једну цркву и да је оставе, те да се околна раја моли Богу у њој, али се верне слуге Јашар-Пашине и не окреташе на молбе и валаје сељана. Јадни сељани принели су им у том тренутку неколико печених јагањаца и овнова да ручају. Халапљиве потурице, Арнаути, приседну око маснога печења и почну јести, а после ручка да отпочну рушити цркву. Најзад, на толике молбе сељана, а нарочито зарад доброга овнујскога печења, рећи ће један, најстарији: „Море, рајо, баш кад толико молите за ову вашу

*) „Поглед кроз Косово“ стр. 41.

цркву, онда нека један од вас одмах трчи у Приштину Јашар-Паши и нека га замоли, па ако он запо-веди да вам остане црква, ми је нећемо дирати; али ако не донесете абер од паше док ми ручамо и седам ока клинаца у зубима, ми ћемо почети рушити цркву.“

Сељаци се сада стали тешкати и мучити шта да раде. Знају да се не може отићи од Липљана у Приштину и вратити се патраг док ђајалари још ручају, јер од Липљана до Приштине има добра три часа и толико одонуда, свега шест часова. Дакле није могућно прећи шест часова пута за један час, за које би време, од прилике, јели Турци. Почну се тужити и јадиковати сељани у селу шта су им рекли ђајалари, оно што се не може извршити.

Ту нужду и невољу чује једно момче, Ђорђе (звали су га Ђока) Војинчетовић из Липљана, из најстарије куће. Изађе оно пред Турке и рекне: „Ја Божјом помоћу идем у Приштину код Јашар-Паше, и ако вам не донесем абера од Паше док сте ви још за совром, онда разваљујте цркву као што сте наумили!“

Турци му само додадоше из подсмеха: „Не забора-ви, море, да донесеш и седам ока клинаца у зубима.“

Ђорђе им одговори: „Бог ће их донети.“

Ђорђе пође пут Приштине. Сељаци га испраћаху сузним очима, и слабо се уздаху у ту помоћ.

Мало за тим Војинчетовић ишчезе у равнине Ко-совском Пољу. Турци осташе да се сладе и једу овнујскога печења, и расхлађују бистром водом. Сељаци се вајкају и само погледају кад ће се ови зли-ковци најести и дићи да почну разваљивати цркву. Турци ручају, сладе се, почињу лакше јести и одма-рати се. Сељаке нека језа хвата и чини им се да је време већ прошло и да се оно момче неје одмакло од Липљана ни за један час пута.

Ућутали се Турци око совре, но који грицне маснога печења, па замишљен навали се на лакат, други преклапају очима, сан их хвата.

Настало ћутање и с једне и с друге стране... Тек млади Војинчетовић стаде пред Турке, испусти седам ока клинаца и пружи им печат Јашар-Пашин. Турци се тргоше и зачуђено погледаше. Сељаци се примакоше ближе. Нико још не верује. Ну кад Турци сагледаше печат Пашин, учинише темена, пољубише га и одоше из села.

Цело се село слегло око младога Ђорђа Војинчетовића. Сви га гледају сузним очима и мило им је било. Питају га стари људи: „Синко, како оде и дође и толики пут пређе за један час; крила да си имао, не би могао прећи толики пут за ово кратко време?“

Ђорђе скромно одговараше: „Кад сам пошао одавде, ишао сам као и увек, но што сам брже корачао све ми је лакше било, као да ме је нешто носило.“

Сељаци се заплакаше па се окренуше цркви и прекрстише се. Ђорђе их је само смерно гледао. — —“

Овако прича стари Поп Јован, који већ 60 година како попује у Липљану. Додао је још, да је кућа овога Војинчетовића најстарија у Липљану; да се је после овога извршеног чина Ђорђе женио и имао деце, и да га је овај стари Поп Јован опојао и сахранио.“

Овоме Г. Веселиновић додаје са своје стране и то, да овај Војинчетовић или Војновић, може бити, води своје порекло од старих витезова Војиновића „чији су двори били у Липљану“.

IX

ГОЛЕШ.

Голеш је косовска планина. Он једини скоро цео припада Косову.

Народне песме често га зову и *Голеш* и *Голић* а сва та имена излазе из истог значења, јер је Голеш *заиста го* и *наг*. Тешко да се на њему и ђбуних за-

зелени већ га лети само обоји ситна, зелена трава и она модра што се по стенама и камену хвата.

Једна од најлепших народних песама, она о Бану Страхинићу, за Голеш је везана. Јер онај силни Влах-Алија за кога се вели да:

„У Турчина војске свакојаке,
У Турчина једну кажу силу
Самовољна Турчин Влах-Алију
Он је бијел чадор разапео
На Голечу високој планини.“

И ту се дешава онај знаменити двобој Банов и Влах-Алијин, за који народна песма просто али одлучно вели: „Удари се јунак на јунака“.

Голеш је обгрљен Ситницом и Дреницом, са јужне стране везује се са Рибарским планинама и у продужењу са Дреницом. Он је средњи чвор на опоме сплету који двоји Метохију од Косова и воде им дели. Народ прича да на Голешу има велико језеро које лети пресушује. Како је он висораван, језерце се ваља да ствара од снегова и атмосферске воде а сушних дана усахњује. На врху Голеша има и трагова некаквога града који народ зове просто *Каљаја*.

Његовом косом иде пут из Приштине за Баковицу и Пећ, те му је и подножје доста насељено. Не само непосредно по његовим косама већ и по подножју све до Ситнице и доле до Рибарске реке, расула су се села насељена највише Арнаутима.

Под поменутим остацима града, на самоме Голешу, налази се са северне стране село *Ариљач*, близу седластог превоја Голешевог који се зове *Кривова*. Село има 14 арнаутских кућа. А још северније, на окомцима Голешевим лежи *Слатина*, ближе реци Дреници. Слатина се састоји из Горње и Доње махале у којима укупно има 39 кућа мухаџера и 6 кућа черкеза, те се Доња махала и бележи на картама именом *Черкеско село*.

На самом подножју Голешовом лежи још и село *Јенце* са 10 кућа Арнаута. Наслоњена су још на Голеш села: *Вршевце* (30 кућа Арн.) на реци која тече из *Марковог кладенца*; *Лелетиће* (4 к. ар.) са југоисточне стране Голеша; *Чуљага* (5 к. арн.) на *Марковој реци* и *Медвеђе* (8 к. арн.).

Код утока Дренице у Ситницу, па самој Ситници, лежи већ и историјски важно село *Враголија*, код моста враголијеког. У селу је свега 14 кућа од којих су 2 српске и 12 арнаутских.

О враголијском мосту постоје многе приче, ваља да и због имена му. Прича се о враговима који се налазе под мостом и у виру до села; који заводе путнике с пута и по сву драгу поћ их посе странпутницама а све кроз вирове.

На Враголији се свакако десила знаменита битка Јанка Хуњадија 18, 19 и 20 октобра 1448 године, у којој су изгинули и заробљени Бановић Секу-

ла, бан хрватски сестрић Сибињанин Јанка; бан Франко Таловац; Венедикт Лошонција и Банфије, мађарски великаши; у којој је изгинуло 9000 Мађара и до 2000 Чеха и Немаца а 20 до 25.000 људи у три дана, и о којој битци овако се пише: „Ситница

Враголијски мост (Место погубљења Хуњадијева).

се била загатила мртвацима. Дуго и дуго становници косовски не могоше окусити рибе из ње. Косово се на широко и на далеко посуло гомилама од људских телеса и коњских лешина. Дуго и дуго је било тешко поорати поља по Косову од костура људских и од разломљена оружја.“*)

Са те страшне битке у народа и данас живи пословица: „Страдао као Јанко на Косову“. Под Голешом, идући уз Дреницу, има и један извор који се зове „*Јанко кроњи*“ (Јанков извор.) Арнаути причају да је ту Јанко везао коња док се он тукао, на коњ везан копао ногом те ископао овај извор.

Крај Ситнице, на малој равници измеђ Ситнице и Голеша, леже још села *Радево* и *Добрања*. Село Добрања лежи иза једног малог избрежја који га одваја од Ситнице а одмах преко пута Скулановског моста. У селу има 40 кућа Арнаута и 1 Цигана. Данас је то већ чисто Арнаутско село а памти се у Косову још извесни Попа Милован из Добрање. Испод села, издваја се из Рибарске реке југу, речица *Водоваћа*. Водоваћа је вештачки извод из реке, каквих је у Косову било више, те се и у повећама српских владара помињу.

Зна се у народу, да је село Добрања припадало некада Грачаници. У месту *Лешници*, под њивама Добрањским, налазе се развале неке старе цркве. Веле да је Арнаутин, газда њиве на којој је то црквинте, увек давао Грачаници један део плода, јер му је тако остало од старих. Данас се та њива и не оре.

Село *Радево* има 19 кућа (9 српских, 9 мухадерских и 1 циганску.) Радево лежи на врло мочарном земљишту. Позната су *радевачка блат*а, која су некада била читаво језеро па све више усахњују. То се место и данас зове *Блатиште*.

*) Ч. Мијатовић. Ђ. Бранковић II. стр. 128.

Х

ФЕРИЗОВИЋ.

Феризовић се од скоро назива званично Фериз-беј. То је управо железничка станица или „скела“, као што Турци веле, за Призрен и за Гилане. Пре но што је подигнута железничка станица, ту је била само мала шума и једна или две циганске куће. Кажу да је господар тога чифлика, кроз који је прошла железница, извесни Фериз-бег, те по његовом имену ово место носи данашње своје име. Вероватно је и нагађање, да је то био чифлук онога Фериз-беге, који је заузео Звечан од Срба и који се 1399 године помиње у њему. Мисли се дакле, да је после јуначког освајања Звечана, њему даровао Бајазит један од најплоднијих чифлика на Косову, под Неродимњом, који се данас зове његовим именом.

Железничка је станица на овом голом пољу за кратко време од 25 година, подигла читаву варошицу од 400 кућа и око 150 дућана. Становници Феризовића већином су странци: Власи, Латини и Срби из Призрена и других околних места. Власи су готово сви комисионари, дућанџије и посредници, Латини су трговци и ханџије као и Срби.

Чаршија је у Феризовићу нова и лепо уређена; магаци су све добром грађом грађене са гвозденим капцима; ханови су пространи и велики, јер путници из Призрена и Гилана и они који путују у та места, већином ту ноћивају. Од Феризовића до Гилана има шест а до Призрена има десет колских сати. Пут из Феризовића за Призрен састаје се код Штимње са главним путем Митровица—Приштина—Призрен. Тај крак Феризовић—Штимња скоро је израђен и врло је добар друм. Тако исто скоро је саграђен и добар је друм од Феризовића до Гилана. Услед ових друмова и веза који се њима одржавају и чаршија је Феризовићска врло жива. Ту су Подримски коњски *каравани* који носе пуне странеке вина; ту Гиланска

ужарија; ту се стоварује Солунска роба за Призрен и Гилане а товари вагони косовскога жита за Солун; ту маса Горана и других који се у пролеће крећу на гурбет а у јесен враћају.

Сем поменутих становника, Феризовић насељава и доста Бошњака који су у последње време избегли из своје отаџбине па, измеђ осталих, ту је дуже времена боравио и знаменити Салко Форта јунак из босанскога устанка противу окупације.

У Феризовићу има и једна џамија и крај ње турска школа. Дервиш-Паша, у доба Арбанашке лиге, буде послат концем Марта 1881 са 18 батаљона војске на Арнауते. Он се улогори код Феризовића а у Штимњи је било сабрано до 10000 Арнаута под Али-Пашом Гусињским. Првих дана Априла ту, измеђ Феризовића и Штимње, ударише се ове две војске и Дервиш-Паша разби Арнауते па за тим заузе и Призрен. За спомен те победе Дервиш-Паша даде новац да се у Феризовићу сазида џамија коју горе поменусмо.

И Срби из Феризовића и околних села, којима је Феризовић средиште, поднели су још 1892 године молбу да им се дозволи отварање српске школе. Све до 1897 године одуговлачило се решење њихове молбе јер, измеђ осталих разлога рад којих Турци у опште отежавају отварање српских школа, Феризовићској школи противили су се нарочито Приштемски бегови. Приштемске бегове и аге, оне који имају имања у Приштини, плаши нагло напредовање Феризовића који ће у скоро, напореда са Митровицом, постати много важнија саобраћајна и трговачка тачка на Косову од Приштине. С тога ти бегови и чине све што би могло да заустави напредовање Феризовића, те су противни ма и једна кућа више да се тамо зида. Што им није у рукама, не могу им зауставити али школи српској могли су сметати, све док једва 1897 године не изађе ферман. Место, на којем ће се зидати српска школа, поклонио је народу један богати влах (цинцарин) из Липљана Ђорђе Пашко,

који ту недавно погинуо од Арнаута, који је од овога народа и стекао па се и оженио Сркињом, сељанком са Косова, те тиме још више везао за овај народ.

Ако би се остварила пројектована железница која би Скадар на Јадранском Мору, везао преко Призрена са Источном железницом; онда би та линија од Призрепа једино могла на Феризовић избити. Тада би Феризовић добио још веће важности и из пустог поља, које ту пре двадесет и пет година беше, изникла би убрзо ту најлепша и најбогатија варош на Косову.

XI

НЕРОДИМЊА.

Ово место носи различита имена; Родимља и Родима, (у „Родимљ“ пише Краљ Милутин повељу а и у „Родимли“) Породимља („въ домоу Кралѣвства ми оу Породимли“, пише Дечански. Мон. 100) а и Неродимља. Народ међу тим зове га сада Неродимља.

У повељи Стевана Уроша III од 1330 године пише још Породимље, но већ у Душановој повељи стоји Неродимља, те је без основа народно предање да се ово место некад знало Родимља а после убиства Урошева почело да се назива Неродимља.

Неродимља се провлачи кроз најзнатније догађаје у историји Неманића. У Неродимљи је 29. октобра 1321 год. умро Краљ Милутин одакле је пренесен у храм Св. Стевана, у Бањску, који је он сам онако богато саградио. У Неродимљи је Дечански 1330 године написао ону знамениту повељу којом обдарује Високе Дечане, своју задужбину. Кад се Душан крену из Скадра он опколи Неродимљу, одакле Краљ Отац избеже у Петрич а у Неродимљи остаде Краљица са децом. Из Петрича одведоше Краља окована у Звечан где му послаше и Краљицу... а млади Краљ сиђе у Сврчин да сазове сабор.

Неродимља лежи на најубавијем месту на Косову, опкољена са свих страна гором а само с једне *равницом која је и везује за Косово. Ту расте красно*

воће; диже се лепа и густа шума и сливају се бистре воде.

Кроз Неродимњу тече Неродимска Река коју чине два крака: један који слази са Јазерца планине и зове се Језерачки поток и други, који слази са ливада које леже западно од Петрић-града и које место народ назива *Шареник*, те се и тај поток зове *Шареничка Река*. Ова се два крака састају под развалама града Петрића и одатле се зову Неродимска Река, све до ушћа свога у Лепенац. На реци Неродимској, од Јазерца до Качаника т. ј. до ушћа, има 67. воденица.

Село Неродимња дели се на две махале, од којих се једна назива Неродимња а друга Стојковиће. Била је и трећа махала која се звала Доња Неродимња, но са тога што су је населили многи Арнаути и порастао јој јако број кућа, она се сад одвојила у засебно село које засебно себи и кмета бира. Неродимња (Горња) лежи крај саме реке а источно од ње на 10 минута је Стојковић махала. У обема малама има 70 кућа, од којих су четири арнаутске а остало српске. На толико истом растојању југоисточно лежи Доња Неродимња са 70 кућа, од којих су само 15 српских.

У Неродимњи постоји српска основна школа у доста доброј кући, на којој пише чистим и великим словима: „Хаџи-Никола, на поклон мојој браћи српској“. Ова школа постоји већ од 30 и неколико година. Осим тога има и црква Св. Арханђела коју опслужују два свештеника.

Источно од села налазе се и развале цркве Св. Николе коју је Јашар-Паша, знаменити рушилац српских цркава, разорио.

На пола сата западно од Неродимње, идући све уз реку, у ставама Језерачког потока и Шареничке Реке, а на врху повисоке планине, налазе се и сад добро очувани темељи града који се назива *Петрић* и у коме су, како се каже, становали српски владари, а у Неродимњи су по свој прилици имали само летње дворе.

Испод Петрића, а преко реке, налазе се зидине цркве Св. Уроша. Данас већ више нема старих зидина али је народ, на темељу њиховом, подигао нове све до крова и посао само није могао да продужи због Арнаутских размирица. Чак је обнављање цркве Св. Уроша црквени епитроп Кита Трајић и животом платио. Веле да је стара црква Св. Уроша дуго још трајала али ју је разорио Јашар-Паша. Крај цркве

Црква Св. Уроша код Неродимње.

су се одржале нешто и зидине од старих конака манастирских.

Поља око Неродимње, као и планинске узвишице, носе имена која је вредно прибележити овде. Тако поља: Сад, Лајзе, Кућиште, Сланиште, Дубрава, Глог, Савино Поље, Буковчице, Вртине, Модрич, Русине, Босарије, Орланце, Трњаче, Локма, Топлик, Нерезине, Папрнице, Лұка и т. д. А узвишице и брежуљци: Главица Кошарачка, Љубовски поток, Кун, Благуи, Магорски кладенац, Богородица, Катић-камен, Студеница, Доганове бачевине, Гувниште, Корита, Габрич,

Чука, Ковачев поток, Царевац, Добри Глед, Главица и Крс.

Народ и објашњава поједина од ових имена. Тако, кад је мајка тражила сина Уроша, испела се на једну узвишицу одакле би прегледала поље и та се узвишица од тад прозвала *Добри глед*, а кад је дошла код оног извора код којег је Урош погинуо, назвала га је *Главицом*, јер је ту Урош изгубио главу. Кад је одатле понела тело његово, застала је на једном пољу и увила главу модрим футом за знак жалости и то се место прозвало *Модрич*. Кад је за тим стигла до једног извора под брдашцем, измила је сину Урошу лице и по тад се то место и извор зове *Царевац*. Ту га је и сахрапила и подигла му цркву од које се и данас познају четири зида.

Искићено само многим оваквим појединостима, цело предање о смрти Урошевој сачувано у Неродимњи гласи овако :

Урош је заједно са Вукашином дошао у Петрић из Призрена. Одатле су отишли у лов и код извора на Главици, испод Неродимње, убио је Вукашин својом руком Уроша и ту га закопао, па он онда другим путем оде у Призрен, да заметне само себи траг. Прође неколико дана а мати Урошева види нема јој сина да се враћа. Код ње се породи нека сумња, те пође сама да га тражи. Дође у Петрић али га ту не нађе већ, како је чула да је изашао у лов, пође и она трагом да га тражи по околини. Изађе на Добри Глед не би ли одатле сагледала сина а кад га не сагледа, пође даље по пољу те распитуј сваког редом. Ту, близу Главице нађе једног чобанина, те и њега припита: зна ли да јој каже што за њенога сина Уроша? По његовом казивању нађе свога сина закопана код извора на Главици. Метне га на кола те понесе у Призрен, али кад стиже до цркве Св. Уроша, волови не могоше даље ићи те га ту у цркви и сахрани.

Прича се још да су га доцније одатле однели неки Проићи у „Немачку“, кад је и Патријарх са народом избегао. Нема породице која и данас носи такво име а многи веле да се та породица истурчила.

XII

ПАУНОВО ПОЉЕ.

На југу Косова простире се красно поље, један сат широко а два на и два и по дуго и оно се зове: Пауново поље. Чује се још у народу и Паун-поље а и Павуново. Пољана је равна, пресечена једним јазом који одводи воду из Неродимње. То је онај крај Неродимње за који се мисли да чини Ситницу и за који Краљ Милутин, у грачанској повељи, вели: „што се находе воденице по том изводу на Пауни“.

Поље само није насељено и, према свему, никад није ни било, већ су му села по ивицама; по подножјама са истока и близу обала Ситничиних са запада. Око Паун-Поља су ова села: Софтовић, Сазлија (са махалом Реткоцер), Појатиште, Рамњане, Биба (кажу и Бибиће), Старо Село, Некудин, Феризовић, Талиновце, Муовце и Прелез. Та села, тиме што су по ивицама овога поља положена, обележавају уједно и његове границе. Сва су поменута села насељена Арнаутима а нека су од њих и нова т. ј. постала су тек кад су мухачери населили Косово.

Свуд је око Паун-поља било врло стара воћа и шуме, али су је много упропастили Арнаути а нарочито мухачери. И сад се прича о некој врло старој крушци а село Рамњане било је чувено са старих дубова који су по неколико аршина били дебели. Данас има таквих дубова још у селу Бабушу.

На северу Паун-поља, уздиже се полако и постепено једна узвишица на којој лежи село Сврчин. Село Сврчин и Пауново поље, које се простире под њим, чине једну целину знамениту за нас, што је ту био

летњи двор Неманићски који се у нашим споменицима помиње као сврчински или паунски дворац.*)

Још за време Првовенчаногa помиње се Сврчин, паунски дворац, у коме су се дешавали толики знатни догађаји и заснивала наша најсјајнија прошлост.

За доба Уроша Великогa, када овај у борби са Византијом прошири Србију на југоисточној страни и попе Немањину династију и на бугарски престо, Сврчин стече већ великогa значаја и удела у судбини нашегa трипоља. Но, за време Милутина, који за тим толико оснажи Србију, судбина се балканскогa полуострва решавала искључиво у паунским дворима, у Сврчину. Ту су се тада стицали не само народи српске Краљевине већ и људи са поморских страна, из Византије, Угарске и Млетака и свих острва, из Свете Горе, па чак и из Јерусалима.

У томе су се двору васпитавали силни и јаки Неманићи, који су одатле један другог смењивали у великим и херојским делима, из којих је сачињено најсјајније доба наше историје.

У Сврчину, пауном двору, преживљени су и важни историјски тренутци и дани.

Краљ Милутин, по што у Дежеву прими владу од старијегa брата Драгутина, који му тада предаде оружје говорећи: „Припаши, силни, оружје ово по бедру своме, успевај и владај у своме оташтву!“ — дојезди на убојноме коњу у паунске дворе, где заповеди да му се искупи сва војска српске земље. Пође с том војском преко огранака Шара у онај знаменити рат с Грцима (1282 године), у коме освоји велике и простране земље, па се као победник врати у Пауне, где га народ весељем и усклицима дочека.

*) Кроз све наше историје помињу се Сврчин и Паун као два засебна двора. Ја сам у часопису „Делу“, свесци априлској за 1894 годину расправљао то и изнео разлоге са којих се Сврчин има сматрати као двор у Паунима. Према томе и догађаји историјски, од којих историчари једне стављају да су се десили у Паунима а друге у Сврчину, десили су се на једном и истом месту у Сврчину двору у Паунима.

Када Душан посла оца у Звечан, разасла гласнике у све државе отачаства, и све му се државе и властела предадоше. Душан тада скупѝ у Сврчину, у паунскоме двору, збор свих земаља из властеле, епископа, игумана и т. д. У очи Мале Госпође, 7 септембра, држана су у Сврчину бденија и вечерња а сутра дан, 8 септембра, у дан недељни, пошто је у цркви Св. Јована Претече извршено Богослужење; Архијепископ Данило положи венац на главу Краљу, Краљ се попе на престо и изговори беседу у којој умоли Архијепископа, да се за њ' Богу моли, да му очврсти вољу разума, да не преступи Божје заповести нити да омањи „*светоположеног благоверија Христова ни паче исплнити ми и окончати болшими закони и свршеними уставѝ утврждени и записанија родител моих и прародител језже, о светих и божаствених црквах.*“ Том приликом сабрали су се у Сврчин и изасланици страних држава да присуствују овом чину. Од ових се изрично помињу дубровачки изасланици.

Душан је и доцније радо боравио у Сврчину. Ту је он дочекао и Кантакузена, када су утврдили савез. Кантакузен се сам хвалише дочеком у двору, на дивном месту које се због лепоте зове Пауни. Том је приликом био у Сврчину и збор, на коме је говором учествовала и Краљица Јелена и на коме је одлучен савез са Кантакузеном.

Сврчин је данас малено село у коме има свега 7 кућа Арнаута. Лежи на поменутој узвишици а 10 до 15 минута далеко, с десне стране железничке пруге идући из Скопља у Митровицу, између Феризовића и Лицљана. У селима око Сврчина живи прича да су се Срби из тога села иселили са Патријархом у Аустрију.

Сврчин лежи на лепој узвишици а над њим се уздиже још једна већа узвишица која се зове *Главица*, где је била црква од које се још и данас познају трагови. Та Главѝца и она узвишица на којој је

село, опкољени су дивном шумом а испод Главице, опкаљајући је са источне стране, протиче речица која води воду из Неродимке да залије Пауново Поље а за тим да се придружи водама које чине Ситницу.

Познаје се још траг старог војничког римског друма од Скопља до Сврчина, преко Пауновог Поља, а за тим и од Сврчина ка Приштини.

Ублизу око Сврчина села су: Папаз, Бабуш, Ми-
рач и Црнило. Од њих је Мирач на најлепшем месту,
на једном брежуљку у присоју, као и Сврчин. Оно
30 кућа у њему нанизало се амфитеатрално по венцу,
на коме има лепог воћа и шуме. На дну брдашца
(северозападно) је Црнило са 50 кућа Арнаута. Ба-
буш је од тих села најближе Сврчину, једва да има
10 минута доле у пољу, те је то извесно било исто
село са Сврчином а доцније се само као махала од-
војило.

Поставку да је Бабуш махала села Сврчина по-
тврђује и то, што ово село насељава искључиво једна
породица по којој је и село добило име. Тако је исто
код Неродимке и она има махалу Стојковиће, која
већ својим именом показује да ју је образовала једна
породица. Бабуш је близу саме железничке пруге и
има 10 кућа Срба, свих десет једне породице која се
назива Бабушани. Сви ови Бабушани су и данас
господари земље на имају још и своје чипчије. Зна
се да су Бабушани пореклом из Колашина. Прича ка-
зује, да је њиховим старима Цар Мурат, косовски,
поклонио толико земље колико може један човек за
један дан ходом да обележи. До српско-турског рата,
веле, да се сачувао и неки ферман у тој породици,
по коме она не плаћа порезу и не иде на кулук. Тај
су им ферман упропастили, али се једно право из тога
фермана сачувало само по себи те, истина је, ту по-
родицу ни данас још не терају на кулук. Породица
Бабушана имала је и једну привилегију у верском
погледу, по којој су се родови смели узимати. По ка-
зивању, та је привилегија постала зато, што је то била

проклета породица која је на Косову издала, те се нико од Срба није хтео да жени из те породице нити да им даје ћери, па су владике морале дати им право да се, после извесног колена, жене међу собом. О издајству породице Бабушана прича се, да су њени стари били веома богати, те су при проласку на Косово дочекали Мурата и угостили га, и сву његову војску. Народ уз причу додаје и једно проклетство по коме, веле, све од Косова па до данас, та се породица, поред свег рахатлука, није никад могла умножити више од 50 душа. Данас их има 46 душа.

Народ о Паун-пољу не зна много да прича. О Сврчину зна да су у њему били царски двори. За Паун-поље се вели само да су на њему пасли царски пауни. Да му име случајно не произлази из личне именице Паун?

ХІІІ

С Л О В И Њ А.

Словиња је село на речици Жегровцу, на обронцима планине Орме а управо на друму који из Врање преко Гилана води у Приштину. Оно лежи на излазу једне дубоке клисуре $2\frac{1}{2}$ до 3 сата дуге, која се од села Понежа на Орми савија на лук, југозападно. Словиња је три сата јужно од Приштине и то је једно од најлепших села на Косову. Село се готово не може видети од воћа; а око овога је равница која је тако плодна да неће никад изневерити работника. Источно од Словиње, кад се уђе у клисуру, има окана око којих се још налази шљака а за овим планина богата старом шумом.

По Душановој повељи и „Краљеве ливаде“ су код Словиње; отуд је то и био богат дар, кад је Душан истом повељом даровао манастиру Хилендару ово село „с људми и ливадами и уљаником“.

Данас у Словињи има 60 кућа и око 450 становника, од којих је само 6 кућа (48 душа) Срба а има и 15 кућа Цигана, остало су Арнаути.

Али, са другог нечег ваља ово село забележити и дати му места међу осталим знаменитим местима на Косову.

Кад оно пушка невесињска затражи сву српску крв за један делић слободе, доведе она српске борце и на домак Косову. Они га сагледаше, оквасише га својом крвљу; хитни телеграми јавише да је српска војска омркла и здраво осванула на Косову, али..... Ситница оста да још и даље жубори крај гробова неопојаних и неосвећених.

Тада, 23 јануара 1878 године, око 2 сата ноћу, преко Враћа, Бујановца, Гњилана и села Брезаљице, стигоше српски добровољци под командом Милоша Сандића на Косово, у село — Словињу.

Ево, нека нам тај поход причају белешке команданта јуначких синова који видеше Косово. Налазио се одред српске војске у Брезаљци, кад је добио наредбу да крене на Косово и да продре до Грачанице. Овако пише командант:

„Чим сам наредбу добио, одмах наредим трубачу да свира збор војника. На глас трубе, испуни се на месту свега 50 војника, којима саопштим наредбу, па позовем г. г. офицере да се одмах крећемо на пут..... И тако, са ових 50 војника и 2 заставе кренем се, према наредби. Како беше доста мрачно а пута нисмо знали, то нађем два Србина, сељака из села који су добро познавали пут, те их поведемо собом као путовође. У путу смо имали велике тешкоће; војницима који беху остали без обуће морао сам да наредим да секу ћебад и њима поге увију место опанака. Борећи се са таквим незгодама, стигосмо око два сата по поноћи до једног села, за које нам вође казаше да се зове Словиња, да је то арнаутско село у Косову, да у њему има само 7 кућа српских и један хан, у коме је ханџија неки

Јован Призренац, Србин. Не далеко од села ја зауставим војнике, па њих 10 и једног вођу пошљем да се извести од ханџије тачно: да ли има у близини непријатељске војске; да ли је село мирно и т. д. Јован, као ваљан Србин, известио је извидницу о свему тачно и ја се онда кренем врло предострожно у село. Механџија ми је за тим показао кућу сеоског кмета Реџепа Арнаутина и свију главнијих Арнаута, те ја наредим да војници у највећој тишини опседну куће њихове. А у исто време, да би заплашио Арнауте и прикрио своју снагу, наредим да трубачи свирају и добошари лупају а у исто време разлегаше се по целом селу глас војника: „Слушај!... Слушај!...“

Са таквим тегобама, тако мучно али ипак свечано, наишла је српска војска још једном на Косово.

Ту, на самом путу, пред селом, познавао се негда али је већ давно разривен траг гроба српског добровољца Панте Поповића из Војводине, који је од својих другова први на Косову погинуо. Његова је глава била више него један дан на коцу, пред селом Словињом и Срби су га, при одступању из Грачанице, сахранили.

Нека му је светао спомен и проста му крв коју је на Косову пролио!

XIV

ЧИЧАВИЦА

У првом делу овога дела, ми смо оволико рекли о Чичавици: У сплету који чини вододелницу Метохији и Косову, важна је планина Чичавица. Она је одвојена од Голеша реком Дреницом и ниским венцем Грабовачких планина. Она је најпространија планина у пределу Косову и са својим огранцима скоро испуњава цео простор измеђ Дренице и Ибра. Са западне стране, Чичавица се везује са девичким планинама улазећи са овима у област Подрима. Чичавица је таласаста висораван на којој се истичу многи

хумићи и засебна брдашца која, нарочито са источне јој стране, достижу разнолике висине. Чичавица је најшира на јужној страни, измеђ Ситнице и Девичких планина а на северу се сужава. Највећа јој је висина 901^m, а средња би јој висина могла бити 320^m.

Источно је подножје Чичавице доста насељено. Ту су села; Коло, Врњица, Брусник, Угљаре, Шали, Дрваре, Миалић, Бивољак, Желивода, Стровце, Лесковчић, Јанина Вода, Сибовац, Шипитољ*) и Мјекиће. Са западне јој стране су села: Годанце, Градинце, Кожинце, Кразмировце, Красолиће, Преловце и Дубовце. Са јужне јој стране: *Мјекићска Њлисура*, у којој је грдан крш који се зове *Гури Пљак'с* (бабина стена) а са северне јој стране такође клисура која се зове *Брусничка* и у којој је на највишем врху град који Арнаути зову *Каљаја Бутетит* т. ј. град Бутет.

Са Чичавице се сливају речице Неволанка, Стреон и Свињарка, које утичу у Ситницу и Љушта, која припада Ибру. Но осим ових вода, Чичавица је препуна студенаца којих, народ вели, има седамдесет и седам. Од студенаца знатни су: *Марина Вода* више села Брусника; *Крони Курит* (вуков студенац) више села Кола; *Крони Попит* (попов студенац) више села Врнице а има и више студенаца који носе име *Кроњ'те бал* (Беле воде). Студенац више села Угљара зове се *Крони Деспотит* т. ј. Деспотов студенац. Многи од ових студенаца знатни су и по томе, што су лековити.

Преко Чичавице је некада водио стари пут од Скопља за Нови Пазар и Босну. Он је од састава Дренице и Ситнице секао дијагонално ову планину. Данас је тај пут напуштен, јер је Чичавица неприступачна. Има трагова који би могли да означе тај стари пут. Тако, има једно место које се зове *Хан* а и прича се да је ту био велики хан када је пада

*) У овом су се селу све до сад одржали пливаци, за које се вели да су метох Сибовачког манастира и крај којих се налази бара, која никад не пресушује те је језером зову.

овуда пролазила. Има и једно место више села Кола, које Арнаути и данас зову *Састанци*, а крш један назива се *Мол-Босње* т. ј. Јабука Босанска. Одатле се већ могла да сагледа Босна, која се до Ибра увек рачунала и то је био последњи *конак* до Босне те су, ваља да, дотле Бошњаци по свом обичају *излазили* на сусрет новим својим везирима и предавали им јабуку са ошћелдијом. На месту *Састанци* по свој прилици укрштао се са Босанском џадом пут за Пећ, који је такође преко Чичавице водио.

Чичавицу је правилно назвао један путописац „Српском Светом Гором“. У њој је пуно развала цркава и манастира, тако да и њени становници, Арнаути, веле: „*Чичавица н' вахт ка нас штатлет е штат проње; штатлет е штат кроње; штатлет е штат киша,*“ што значи: „Чичавица је некад имала 77 потока, 77 студенаца и 77 цркава.“ Од свих тих развала најпознатије су: *Киша Рашевцит*, у рашевачком потоку више села Кола. Срби је зову Рашевачка црква, но село Рашевац више и не постоји; *Киша Красолифит*, код села Красолића и *Киша Шин-Кољ* (црква Св. Николе) у Сибовцу, о којој и нешто више можемо знати.

Остаци цркве Св. Николе налазе се на један пушкет изнад села Сибовца, на једној коси и крај потока који се зове *Поток Св. Николе* (Проњи Шин-Кољит) а нешто мало јужније од једне главице која се зове *Дујевац*. Крај овога Дујевца протиче поток *Желивода*, на којем се такође налазе развале трију цркава.

Црква Св. Николе сад је већ савињена са земљом, но крај ње се виде трагови великих вртова, виноград, шљивака и т. д. Четири храмовна зида, без свода, трајала су још до 1871 године, па су се чак и слике на зидовима познавале. Те године разорили су Черкези и Арнаути те зидине, те су продали камење предузимачима који су тада косовску железницу градили.

Источно од манастира, на китњастим брежуљцима, све низ поток Св. Николе, а готово до саме Ситнице, расуло се село Сибовац. Св. Николском се потоку из села, а из старе чешме, придружује јака вода и одатле се до Ситнице назива Сибовачки поток. Село има 64 куће од којих су 30 черкеских, 28 арнаутских и 6 српских. Село Сибовац је чифлик Халим-Паше Мамут-Беговића из Пећи, али Черкези су за господарили селом и преузели себи у својину сву земљу. У средини села постоји још једна црква, по свој прилици опет Св. Николе, но сељани је називају просто Сибовачка црква. Ову је цркву разорио Јашар-Паша и од камена јој саградио воденицу у Мјекићској клисури.

Према томе дакле, постоје у близу две цркве Св. Николе, од којих је једна Сибовачка а друга манастир, Стровачка т. ј. у удуту села Стровца (Стреоца) које и данас граничи са удutom села Сибовца. И о једној и о другој цркви има сачуваних споменика. Тако, у своме завештању писаном око 1419 године (Споменик Краљ. Срп. Академије III. 36.) поклања калуђерица Макрина, своју цркву Св. Николе у селу Стрелцу у Чичавици, манастиру Св. Павла у Св. Гори; а на једној рукописној књизи (триод), која се налази у манастиру Св. Марка код Призрена, пише: „*Сија божественаа и свешченаа и дшеполезнаа књига, глаголема Триот списасе повелением всеосвешченанаго митрополита Влчитрискаго кир Јосаф. В лето .хлпз в храме светаго Николае Сибавачскому у Чичавице.*“

Југозападно од Сибовца уздиже се врх, који се Арнаутски зове *Маје-зез* (Црни врх) а којег се југозападна коса зове *Љутковац*. Измеђ овога виса и манастира Св. Никве Стреочког, тече поток који се зове *Максимов поток*. Северно од Сибовца има једна коса која се зове *Чурило*, на којој такође има некаквих развала.

Неприступачност Чичавице чини, да је тешко о њој што више изнети.

XV

МИЛОШЕВА БАЊА.

Идући из Косова теснацем, кроз који протиче Лаб, остају с десна окомци брда *Кулине* а с лева се пружају брежуљци, који се преплећу кроз све три *Дубнице*, познати овде под именом *Барилевачка брда*, а којима је чвор *Грдеч*. На томе путу се пролази најпре село *Врати Дол**) и долази у село *Салабају*, од којег је јужно, преко Лаба, *Шаковица* а у близини *Дужане*.

Салабаја је, два и по сата северно од Приштине или три сата источно од Вучитрна, село са 9 арнаутских кућа. Тим именом називају Арнаути село које ми зовемо Кисела Бања с тога, што се јужно од истога налази извор киселе, лековите воде, нешто мало топле и жуте, која извирући гради кљобучиће од којих постаје црвенкаста пена по површини.

Зграда ове бање одавно је већ порушена, по тврдо уверење народа да бања исцељује, нагнала је Исмаил-пашу, који се у половини прошлога века бавио са козацима на Косову, да испита лековитост њену па, када се уверио у истинитост народног тврђења, нареди да се зграда на ново назида. Та је зграда на ново и пропала и нема више тамо од три зида у наоколо и то колико темељ да обележе.

То је *Милошева Бања*, под којим је именом сваком детету на Косову позната. Прича казује, да се у овој Бањи Милош последњи пут окупао пре но што је отишао на Косово. Међу самим Арнаутима, становницима Салабаје, живи и ова и многе друге приче о Милошу.

На четрдесет корачаји од Бање, налази се једна врло мала узвишица, која се зове *Вори Милош Копилићит* што значи: *Гроб Милоша Копилића*. Ту се по-

*) *Вратинић дол*, село које је Гргур, син Вука Бранковића 1413 године даровао манастиру Св. Павла у Св. Гори.

знају једно до другог пет гробова по три стопе висока, од којих Арнаути на средњи као Милошев указују.

Једини је од путописаца Милојевић сазнао о овоме гробу, али је од некуд чуо да се та узвишица зове *Лунаков гроб*, док она носи јасно и разговетно име: Гроб Милоша Копилића.

Прича казује како је Милош, после погубљења, узео сам своју главу и пошао својој Бањи да је ле-

Милошева Бања.

ковитом водом палепи и, кад је већ био неколико корачаји до Бање, угледа га девојка те од урока падне и издаде.

Северно од Киселе Бање, на пола сата ода, налази се још једна бања, у селу које се зове *Буринце*. И о њој има доста прича а по где ко и ову бању назива Милошевом. У истом селу има и трагова једне велике цркве коју Арнаути и данас зову: „*Киша Лазарит*“ (Лазарева црква.) У близини цркве је извор, који народ сматра за лековит. О овој цркви није

ништа више остало у народу до имена, из којег народ закључује да јој је основалац Косовски Кнез. Међу тим, Лабска је област припадала браћи Мусићима, Стевану и Лазару, деци челника Мусе и Драгиње сестре Лазареве. Те и Стеванов Поток у близини цркве у Бабином Мосту на Лабу и ова Лазарева црква, можда носе имена Стевана и Лазара, браће Мусића.

XVI

ПАНТИНА

Ово село погрешно пишу *Пантин*. У старих је споменика Пантино а народ га данас зове *Пантина*. Пантина је мало поље, управо подножје Чичавице, које се измеђ потока Свињарке и Неволанке, а на левој обали Ситничиној, простире. На том пољу, а према станици Вучитрнској, лежи и данас село Пантина са 32 куће, од којих су 20 арнаутских а 12 српских. Ту у селу постоје и развале једне црквице а место на којем су те развале зове се *Вериште*.

Село Пантину је Цар Душан својом повељом поклонио цркви Св. Арханђела у Призрену. Недалеко од тога села морала је бити и граница Немањиног дела, који је хватао мали делић Косова оном својом границом која је, идући уз Ибар, од Ситнице се одвајала и пресецајући горњу долину Лаба, дохватала се венца који с југа дели воду Топлици.*)

1170 године сишао је Немања са Звечана и на овом месту, на Пантини, разбио своју браћу која су довела најамничку војску из Грка, Турака и Фруга, да спрече Немању у покушајима који су већ у велико откривали његове велике намере.

Немањина војска била је у логору код утока Ситнице у Ибар. Немања сам провео је ноћ уочи битке на Звечану а рано изјутра отворио је на граду

*) Ст. Новаковић. Год. I стр. 176.

капије, отишао својој војсци, распоредио је у бојни ред и са њом крепуо на браћу. Сукоб је био код Пантине. Немања је сам водио борбу рекав најпре војницима: „Што видите да ја чиним, чините и ви!“ И победи своје непријатеље а победа је била страшна. Завид, најстарији брат Немањин, удавио се у Ситници код Пантине а Владимир, најмлађи син Градињин, рањен је на том месту.

Знаменитост места Пантине може се оценити тек кад се правилно оцени важност горњег догађаја на њему. Није то обична завада браће или рођака са каквима се по где кад срећемо у историји Неманића, нити је победа на Пантини успех који победиоцу доноси славе, области или господарство над побеђенима.

Борба на Пантини је била борба измеђ два доба у историји, од којих је свако у себи носило извесан принцип. На Пантини су се сукобиле двојаке тежње, пресудне у историји српскога народа; тежње представљене у браћи Немањиној, које су хтеле да задрже стари племенски живот, што је значило расуло, слабост, множину области без политичких веза — и тежње, представљене у Немањи, да створи једно ново, поузданије стање које би отклонило вечите унутарње размирице, које би било кадро противстати сталним освајачким тежњама византијским и на којем би се могла за тим развити снажна, једноставна српска држава са правилним државним животом у њој.

Немања је победио и од те победе на Пантини настао је онај толико важан обрт у српској историји, после којег је она могла да прошири своју моћ до граница које су обележили завојевања Милутинова и Душанова и у којим границама је могла поникнути и колосална мисао да се обори Византија а на место ове васпостави српско царство.

На Пантини, на Косову, је дакле зачетак српском државном животу па, (каква фаталност!) недалеко одатле, опет на Косову, преко Лаба и свршетак

српског државног живота. Можда је ретко у животу које државе био сличан случај, да су и колевка и гроб државни тако у близу једно код другог!

XVII

САМОДРЕЖА

На један сат источно од Вучитрна, лежи доста високо брдо са облим врхом по коме су расуте развале некакве тврђаве, коју народ назива *Градина*. Међ просутим камењем са развале налази се и такво, које је врло лепо и вешто истесано. Прве половине прошлога века, веле, било је трагова појединих зграда, цркава, кућа, бунара, но доцније је све то расуто. У помепутом бунару још увек има добре и чисте воде.

Прича казује, како је неки Арнаутин чувајући овце на тој Градини нашао у земљи толико воска, да је новцем што је за њ' добио, купио село *Мојанце* на Поповачкој (Милатовачкој) реци.

Поглед са ове Градине веома је простран. Западно и јужно прострла се Чичавица и Голеш а погледу не умиче чак ни *Зборце*, брдо измеђ Рибара и Црнољевачке клисуре, па даље још и Шар са Љуботеном. Западно се види Вучитрн као на длану и даље Косово Поље до *Мокре*, преко које у даљини провирују врхови *Жљеба* а у врху Косову, издваја се она самостална купа на којој поносито почива тврди Звечан.

Одмах испод Градине, јужно, лежи село које се зове Самодрежа, расуто по једној долини нигде широј од једнога пушкомета а дугој сахат ода. Долина та лежи измеђ две врло ниске косе, од којих се једна пружа од Градине а друга од Грдеча све до паде која везује Вучитрн и Приштину. Кроз ову плодну долину промиче и речина Самодрешка, која извире код села Бајгоре у Шаљи и путујући најпре југоисточно пролази села Скровац и Слаковце тече за тим на југ до

Цицелије а одатле све на југозапад, пролазећи још кроз села Ропицу, Виљанце и Ново село (маџунско) за тим излазећи у косовачке ливаде па у Ситпици свршава свој ток.

Село Самодрежа сад броји 47 кућа од којих су две српске а 40 мухамедански. Од ових 40 кућа 19 су мухаџерских и 5 циганских. Староседеоци Арнаути зову се: Прокшићи, Дочићи, Маљоци, Муњаци и т. д.

Самодрежа.

Под самом Градином леже развале цркве Самодреже. Сами Арнаути упутиће путника и показаше му те развале. Од цркве сачувао се још само југозападни угао на два метра у висину, и повише каменова у темељу. Зна се да је у првој четвртини прошлога века црква била цела, сем што јој се свод био расуо. У то време неки Зефир Маљок из Самодреже, срушио ју је и од њеног камена пачинио воденицу на два три корака јужно од цркве. Данас је газда те воденице и цркве неки Адем из Самодреже. Преко раз-

вала црквених леже тешки издубљени балвани, који носе воду из јаза на воденички точак.

За име *Самодрежа* једни причају да је остало од Лазара „Самодрежца“ који је и начинио ову цркву „да причести и нареди војску.“ Има и још једна прича, која казује да је у оном граду на Градини, живио неки „Самодрежац“ па се уз ту причу везује и име села *Судимље*, које лежи пола сата северно од Самодреже.

Зна се да је црква славила Св. Јована Претечу а прича се, да су у њој лежале мошти неког Св. Јеврема Судимца.

Арнаути причају да је вечера Лазарева била горе на Градини. Помињу, да у Топлици има брдо (висораван) Трпеза и тамо је, vele, Лазар ручао а на Градини већ омркао*) и ту је била Косовска вечера.

Око цркве је било још доста зидина а народ, разуме се, каже да је ту била велика варош.

XVIII

ВУЧИТРН

Вучитри у нашим споменцима пишу Ђљчии трѣнь (а и „оу Ђљчѣмъ трѣноу“), латинска писма пишу га: Volciter, Volciteru, Volciterna и Vuolateru; страни путописци преводе му име из речи: *вучији* и *трн* (Wolfsdorn) а народне песме стално га називају „*градом* Вучитрном.“ И народно казивање доводи му име из речи *вучији трн* јер, кад су се Срби овде настањивали, морали су најпре из једнога трна (луга) истерати вука, те је отуд то место Вучији Трн. По другом опет казивању у народу, при насељавању ових места, племе које се око Вучитрна настанило, оградило је своју насеобину од свуда трњем, да би се сачувало од нападања осталих племена. Том приликом је старешина тога племена једнако наређивао

*) Види и у Милићевића *Краљевина Србија* Ђ. „Нови крајеви“ стр. 354.

и узвикивао: „Вуци трње!“ те је и самом месту остало име Вучитрн.

Карактеристично је у обема овим причама, да оне име ове вароши везују за доба досељења Срба.

Вучитрн је стално био у српској држави од почетка па дуго иза косовске битке још. Феудне земље Вука Бранковића обухватале су и Вучитрн а његова и његових наследника држава, и после боја Косовског, заузимале су те крајеве. Многа писма Вукова и његових наследника, датирана су у Вучитрну.

Бранковићи су и доцније стално становали у Вучитрну где 1406 године сврате и дубровачки посланици Марин Растић и Матко Градић (по што су најпре били у Борчу код Деспота Стевана), те им 29 Децембра те године, синови Вука Бранковића потврде раније привилегије.

За доба Ђурђа Бранковића, у Вучитрну се има да забележи још један важан акт. Априла 23 године 1426, закључен је у Вучитрну уговор мира измеђ Ђурђа и Млетачке владе у коме је између осталог било решено и да се Ђурђу признаје право над манастиром Ртачким.*)

У то доба Вучитрн је био и знаменито трговиште, где је постојала јака дубровачка колонија о којој је водио бригу консул који је становао у Трепчи.

Неко време Вучитрн је био и владичанска столица.

За Турака, у првој половини XVII века, Косову или боље области Ситничиних притока, Вучитрн је био средиште а и средиште санџака под именом *Велитерин*.

Кроз Вучитрн су пролазили и најстарији војнички и трговачки друмови, који су везивали Косово са Јадранским морем.

*) Тај је манастир измеђ Бара и Ластве, од Бара сахат хода. Саградила га је Краљица Јелена на измаку XIII века а доцније се породила препирка измеђ православних и католика око својине овога манастира и преписка измеђ Ђурђа и Млетака, док није Вучитрнским уговором прекинута.

Вучитрн лежи четири сахата северозападно од Приштине а $1\frac{1}{2}$ сат југоисточно од Митровице. Равно Косово Поље код Вучитрна са свим се сужава, јер с једне стране Чичавица а с друге последњи огранци Конаоникови, готово се хоће да састану. Средином те уске долине тече река Ситница а на десној обали њеној лежи Вучитрн. Кроз јужни део његов протиче још и речица која се зове *Трстена* или *Трстена*. Она извире код Трстене у Шаљи и одмах испод Вучитрна улази у Ситницу.

Вучитрн на северо-запад и југоисток има врло леп поглед. Из њега се види шиљати врх Звечана а лево од њега величанствена планина *Мокра* са својим северним врхом који се зове *Берим*.*) Даље северно, провирују врхови Рогозне и Конаоника. Са југозападне стране прострла се Чичавица; са северне и североисточне стране Конаонички огранци.

Крај Вучитрна пролази железничка пруга, којој је станица 30 минута удаљена од вароши. Кроз Вучитрн пролази и пут који везује Скопље са Митровицом и Новим Пазаром.

Вучитрн је мала палатка са једном главном улицом. Ова је улица доста широка и она је управо цада, која из Приштине иде за Митровицу. Од ове главне улице одвајају се и лево и десно тесни и искривудани сокачићи, који са главном улицом чине целу варош. Главна улица почиње онде где река улази у варош и тај део вароши зове се донекле *чаршија* (турски Хурсим-чауш мале), где већином живе Срби и Мухаџери. Где се главна улица највећма

*) На врху Берима, веле, постоји мало језеро о коме народ много прича и верује да ово језеро својим подземним изливом чини онај чудни исток реке Истока. Тај извор, из ког одмах постаје река, излази из једне високе стене и чини врло леп водопад. У близини овог језера постоји манастир Црна Река, који је називао Св. Јанићије Девички (као што његов синексар гласи). Ту и данас почивају мошти Св. Петра Коришког.

шири то се место зове *Говедарица* (извесно марвени трг). Кад се од Говедарице продужи пут и прођу рушевине градске, улази се у данашњу чаршију којом се Вучитрн и завршава.

Чаршију сачињавају три тесна упоредна сокака и четири попречна. Чаршијску малу Турци зову: *Гази Али-бег мала*. Сокаци који чине ову малу зову се: *Чарши-мала*, *Головода сокак*, *Брушка-мала*, *Ак-каја* (т. ј. бела плоча), *Кури-поток* и *Кади-малија*. Северно од Чаршијске мале налази се Циганска мала у којој живе и Срби и Турци. Цигани, православне вере живе у другој мали, која се налази северно од Говедарице.

Река, улазећи у варош одваја једну малу, која се зове *Демир-хан мала*. Име ове мале кажу остало је од врло великога хана који се звао Демир-хан т. ј. гв здени хан. Излазећи из ове мале, река протиче кроз турску малу крај сараја.

Улице су у Вучитрну у опште тесне, криве и нечисте па и некалдрмисане. Ни сама чаршија није ни пола калдрмисана. Куће су у Вучитрну већином ниске и зидане по турском начину. Покривене су сламом и једва се измеђ њих пађе по која боља. Најлепша је кућа Хаџи-Меметовића Шишковића, која је од тврдога материјала и по европском начину зидана.

По тврђењу Вучитрнаца, Вучитрн броји око 1200 кућа а има до 8000 становника, од којих су највећа већина Турци, међ којима има доста мухаџера. Срба има само 181 кућа а и нешто мало Цигана. У Вучитрну нема ни једног јединог Еврејина. И Турци, а нарочито мухаџери, говоре или рђаво турски или арнаутски. Сви они носе још презимена која потврђују њихово српско порекло. Таква су презимена: Гарићи, Глобаревећи, Дрваревећи, Тирићи, Козгоревећи, Зекићи и т. д. Има једна породица за коју се у Вучитрну прича да води своје порекло од Обилића а одиста су сви из те породице добри јунаци. Вучитрпски Турци задржали су и по где које обичаје

наше али су врло опаки, у великој су омрази са Србима и познати су као велики зликовци.

Што се Срба тиче, цео Вучитри чине готово неколико породица па и оне су по старини досељене. Такве су породице: *Ћамиловићи*, који су се доселили из Трепче; *Фртунићи* са Косора из Куча, у Црној Гори; *Студићи* из Жаже у Шаљи; *Лулићи* из Скадарске околине; *Парлићи* из Скопске околине из села Бразде; *Мурганићи* из Дренице и *Кијаметовићи**) из Кошаопика. За тим има још и ових породица: Здравковићи, Поп-Перићи, Чковрићи, Џупићи, Влајићи, Несвртовићи, Елезовићи, Којићи, Топличани и т. д.

Главна занимање становника Вучитрнских је земљорадња, јер су занати слаби, трговина никаква а земља је око Вучитрна плодна. Вучитри у погледу заната и трговине с дана на дан све више опада, од како се на његов рачун Митровица диже. Пре железнице, Митровица је била скоро село према Вучитрну. У Вучитрну данас има око 150 дућана али готово свако, поред дућана, обделава и по мало земље. Виногради, и ако их има, врло се мало раде и забатањени су. Вучитрнски виногради леже на једном брежуљку северно од Вучитрна близу села *Слатине*.**)

Као највећа власт у Вучитрну је кајмакам, који стоји под Приштинским мутесарифом. Војска се у

*) На једној свадби беше стари сват Фртунић, кум Кијаметовић а девер Студић. Деси се, те у скоро по свадби умре невеста. Оплакујући је младожења се јадаше: „Како и да ми не умре жена, кад ми је стари сват била Фртуна, кум Кијамет а девер Студ!“ И одиста овај, женећи се понова промени и кума и старог свата и девера.

**) Село Слатина 10 српских и 8 мух. кућа (4 мухаџерских). У овоме селу има два минерална извора, један горко слан а други кисео. У близини Слатине постоји село *Бањска* (по сата од Вучитрна) крај којег се налази један извор топле воде. То је село, веле, некад била бања. Одмах до тог извора топле воде, на једном брежуљку, постоји мала црква, храм Св. Николе. Западно од Бањске лежи село које је интересно са својих развалина.

Вучитрну ретко кад бави и то 1 до 2 батаљона највише.

Конак се налази у једној доста доброј двокатници и као све турске јавне зграде, напуштен је и јадан. У истој авлији налази се Руждија (полу-гимназија) са два професора. Руждија је у доста лепој згради. Кућа у којој је конак (ућумат) била је својина Махмут-бега Амет-Беговића, који је од прилике око 1860 године владао Вучитрном, плаћајући данак од 8000 гроша за цео Вучитри и околину*). Турска основна школа налази се у чаршији, у једној дугачкој и узаној соби над дућанима. Осим тога, Турци имају и једну Медресу (мала богословија).

Џамија има у Вучитрну три. Према главној џамији, у чаршији, стоји сат-кула од греда и дасака. За звоно које је на овој сахат-кули, веле, да је донесено из Раовца (Ораховца) призренске нахије, а тамо у Ораховац однесено звоно са Вучитрнске старе цркве на коме има и натписа.**)

У Вучитрну има и црква прилична, пространа али врло ниска, јер је до пола у земљу узидана. Зидана је 1834 године а око зидања њеног највише су се заузимали Сима Лулић и Пера Цупић, који су све своје имање сатрли око тога посла. Свод црквени сазидан је трошком Манастира Девича.

Срби су се лукавством послужили да добију дозволу за зидање ове цркве. Закопали су били неке црквене утвари на том месту па после као нашли и, на основу тога доказивали да је на том месту била црква те добили дозволу да граде нову. О томе је, кажу и Махмут-бег знао. На сву прилику да је он Србе и научио да тако чине како се не би Јашар-Паша противио. Црква има врло пространо двориште а ту је и гробље. Црква се налази у Горњој мали

*) Доцније је Махмут-бег полудио и у ужасним мукама проводио часове лудила. О њему се много прича у Вучитрну.

**) Г. Јастребов тврди да на оном звону у Ораховцу нема никаквог натписа.

на самом крају Вучитрна, на врло лепом положају крај обале рске где ова улази у варош. Црква је зидана у византијском стилу а храм је посвећен Св. Илији. Цркву је 1871 године сликао Блажа Дамњановић из Дебра.

Кула Војновића (Калаја).

Школа је српска у малој али лепој згради, у црквеној авлији. Има две учионице. Ова је школска зграда нова, подигнута је 1872 године. У школи раде два учитеља и једна учитељка а посећује је до 120 ђака.

Од старина у Вучитрну, ваља поменути град или како народ каже *каљаја*; мост на Ситници и један амам.

Народна песма, а и предање које је врло живо у Вучитрну, везала је за овај град имена браће Војновића Петрашина, Вукашина и Милоша. У песми „Женидба Душанова“, Петрашин и Вукашин станују са мајком, сестром Душановом, у Вучитрну а Милош је „Шарско чобанче“, које је у сватовма Душановим чинило онолика јунаштва под Леђаном градом. Од града Вучитрнског, дакле од Војновићевих дворова, сад има само једна четвртаста зграда у рушевинама. Скоро је поправљена и покривена ћерамидом али је сад већ врло ниска. Ова је зграда трајала дуго и готово до скора; била је квадратна и на свакоме углу имала је по једну кулицу истурену у ваздух. У њој је био и стари Сарај, док Махмут-бег није назидвао данашњи. Од једнога угла градског зида, испод куле а до саме улице, начињен је миријски амбар. И тако, од града сад постоји једна кула и зидине испод куле у којима је амбар. Има трагова да је град кад год обухватао велики простор, јер му се зидине налазе још у земљи а далеко од рушевина које се још држе. А да је град дочекао и доба ватренога оружја сведоче ђулад којих се трагови виде по зидовима.

Град се налази готово у средини вароши, на једном брежуљкастом месту где се главна улица сужава највећма. До скора је око града било доста простора али сад су заузели то место мухадери па и уза саме зидине градске начинили куће. Тај се празан простор звао *Кале-мегдан* и био је засађен дрвећем а сада се зове Мухадерска-мала. Причају да су људи у околним кућама налазили неке гробнице но биће пре да су то подземни ходници.

Испред града на улици, налази се једна чешма зидана тесаним каменом. Забележено је у главној уписној књизи Вучитрнског суда да ју је сазидвао Ајредин-паша при крају претпрошлого века. Према чешми

у градскоме зиду налазе се узидана два петоугаона камена (облика) за које народно предање држи да је то некакав знак који су оставили одбегли Срби. Верује се да је према томе белегу негде, закопано благо.

Преко пута од града налази се једно двориште ограђено зидом, у коме се сад налазе неколико гробова турских и неколико брестова. Ту је била стара српска црква коју су Турци разрушили и разнели јој камење. Има у тој огради и неких остатака. У близини зида лежи један велики камен за који се верује, у народу, да је стајао у средини олтара као престо. Камење од старе цркве може се наћи и по околним кућама употребљено у зидовима. Причају Вучитрнци да су Турци три пут покушавали да на-граде ђамију у овом дворишту, па се није одржала. Верују да у овим рушевинама има и камења са записом.

Да узгред поменемо и ово. Скоро је у чаршији грађена нова чепма и камен који јој служи као корито поклопац је од неког саркофага.

Мост се налази на пади која пролази кроз Вучитрн за Митровицу. Сад се зове „Стари-мост“. Стари мост сад је на суву јер је Ситница прокопала мало даље друго корито, и тамо је (1855 г.) начињен нов мост који није даље по 2 до 3 минута од старог. Стари мост има девет сводова, од којих су три средња толико велика и широка да се под њима по двоја кола размимоилазе. Остали сводови, идући од ових крају моста, сразмерно се умањавају. Осим ових девет сводова кроз које је отицала Ситница, као продужење овога моста још један је мањи свод (сада затрпан) кроз који је текао један поточић, тако звани Кури-поток, који само зими долази.

Висина моста је на средини $7\frac{1}{2}$ метара, по корито Ситнице било је много дубље па је сад засуто. Мост је још цео али је по где и где окрњен и нај-

више покварен на петом своду где се је готово са свим обрвао, у последње време. Нико га не поправља и не гледа и ако је од преке потребе јер се, при

Стари мост код Вучитрна.

влажном времену не може ни пешке ни колима испод њега пролазити, те он још служи а нарочито зими. Често се око овог моста таложе баруштине што утиче јако на здравственост у Вучитрну.

По народном казивању и овај су мост зидали Војновићи и то га је зидао онај исти мајстор који је и онај мост на Вардару у Скопљу. А истина и личи на Скопачки мост само је и већи и лепши. И за овај мост постоји онаква иста прича као и за зидање Скадра на Бојани.

У Чаршијској мали, на путу у Сарај, налази се један амам. У народу постоји предање да је та зграда била црква па је после претворена у амам. Амам је свакојако стара грађевина и народно казивање није до некле без основа, само је тешко погодити шта је управо могла бити ова интересантна грађевина. Према самоме стилу и положају тешко да ће то бити православна црква а врло је могуће да је била црква оне Дубровачке, Вучитрнске колоније. У источном одељењу, где гори ватра за подгревање амама, налази се и једна плоча исписана латинским натписом.

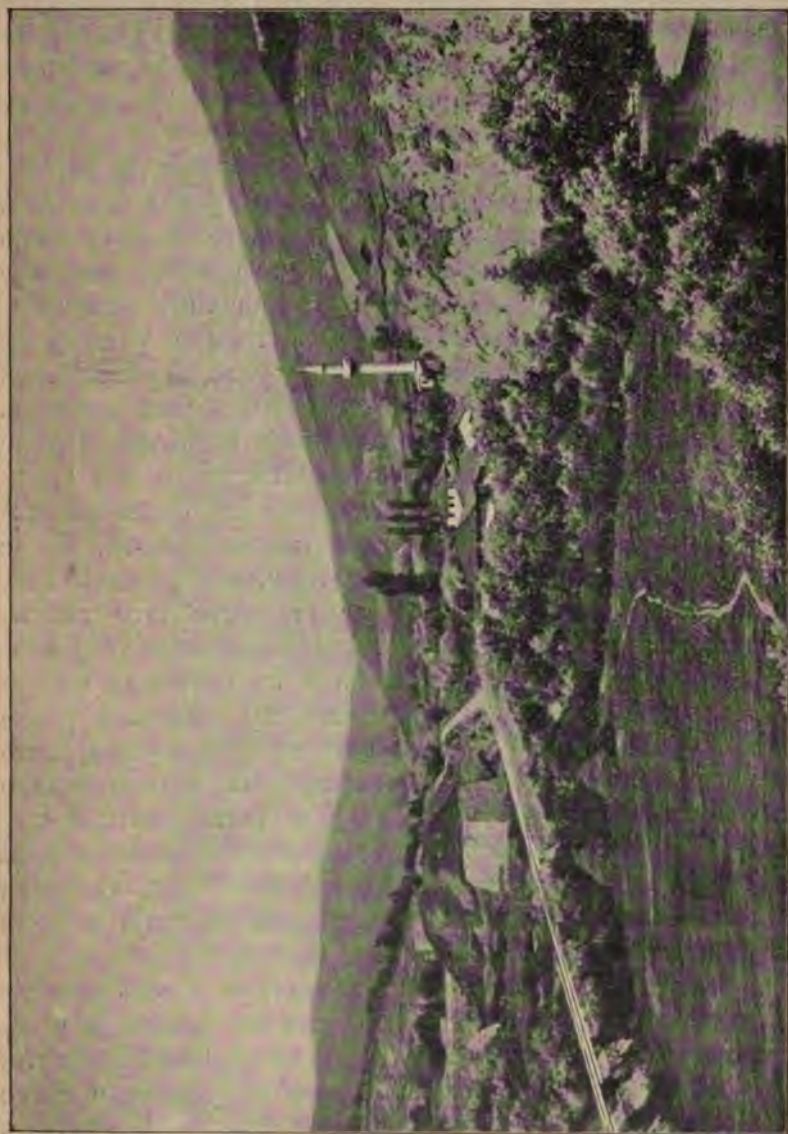
Од прилике на пет минута северно од Вучитрна, на једном потоку који из Слатине слази, налази се један мали простор земље који се зове *Проданча* а северније, налазе се у земљи остаци од црепова кућа некадањег насељења. Народ и казује да се некада Вучитри протезао до данашњег Новог Села (Маџунског) а до ливаде која се зове *Врба*. Проданча је тада била главни трг.

XIX

КАЧАНИК

Качаник не припада управо Косову али је Качанички предео јужна граница Косова па и веома важна за Косово, ако се ово хоће да опише као бојиште.

Качаник лежи управо у оном теснацу, код којег се толико приближују један другом оградни двају горостаса Шара и Црне Горе, да једва остављају мало места Лепенцу да протече измеђ њих и однесе *Косовску* воду у Вардар. Сам положај Качаника чинио

Варош Качаник.

је да је он увек био утврђиван, још од најстаријих времена, јер је он био капија на пролазу из Мизије у Дарданију као и данас што је једина непосредна веза измеђ скопске и косовске котлине. Грци су га утврђивали нарочито противу навала Срба, који су слазили са Звечана и претили јуначким борбама да се дохвате обала Вардаревих.

Ако се не забележи народно причање да је Мурат Косовски провео војску, или бар један њен део, кроз Качанички кланац и на његовом изласку имао прве сукобе са српском војском; онда остаје као најпознатији историјски догађај на Качанику она страховита битка 22 децембра 1689 године у којој су Турци, као што се прича, тако потукли Аустријанце, да им је од 2800 људи само седам живих измакло. Том приликом су ту на Качанику погинули Принц Карло Хановерански и Генерал Штрасер.

Качанику чини важност кланац са свога тактичкога значаја и са своје ретке живописности. То је врло тесан пролаз ограђен високим, недогледним планинама. Грци су Качаник звали *Зигон* што значи: јарам, па и то извесно са теснога положаја. Тај кланац чине саме стене и кршеви а на висинама се уздиже красна шума. Југоисточна му половина у неколико је отворенија јер, ма да се брда спуштају непосредно у реку ипак она имају ма колико толико нагиба а по где и где је овај и доста благ; док у северној половини спуштају се висока, стеновита брда и стене одсечно и чине тврд и висок зид. Од ових горостасних природних зидова најимпозантнији је један који се зове *Марков Камен*.

Кланац је дуг до 20 километара а има просечну висину над морем 415^m. Најужи део кланца је у северној половини и та узина траје више него 20 минута.

Кроз кланац се спушта, пробијајући се о стене и кршеве и речица Лепенац, која слази са северних окова шарових и одлази у Вардар. Кроз кланац пролази и железничка линија која из Скопља води у *Митровицу* и тај део њен је најинтересантнији; она

прелази час на леву а час на десну обалу Лепенца, прелетајући преко многих вијадуката и провлачећи се кроз многе тунеле. А сем железничког пута, пролази туда још и царско цаде које води из Пазара у Скопље. Тај је пут мучно грађен, све високом сте-

Марков Камен.

новитом обалом и просеком. Близу варошице Качаника пролази тај пут кроз тунел у стени, који је око 15 метара дуг, близу 3 метра широк а $2\frac{1}{2}$ м. висок. Са јужне му стране, лево од уласка стоји камена табла на којој је исписано име наше који је пролаз

саградио и година 1794 када је саграђен. Због овога прокопа народ у Косову прозвао је Качанички теснац „Шушљи Камен.“ Тако ће на пример рећи: „Нема оваквога коња од Звечана та до Шушљега Камена!“ што ће рећи да га у свом Косову нема.

Железни пут кроз Качанички кланац.

У близини Шушљега Камена, ту испод Марковог Камена налазе се на Лепенцу трагови старог каменог моста преко којег је извесно, пре но што је овај прокоп начињен, прелазио пут на десну страну Лепенца.

Речица Лепенац слази са Шарових огранака најпре у једну долиницу у коју се стаче и Косовска

речица Неродимка која ту у тој долиници утиче у Лепенац а одатле заједно кроз кланац теку. У тој долиници а близу утоке Неродимкине, лежи и варошица Качаник са старим градом који се доста расуо али му се ипак једна кула и нешто од зидова добро одржали. Тај је град извесно много доцнији а Стари Качаник лежи много северније од данашњег на висовима па се и од старог Качаника задржало још нешто развала о којима народ прича да су Старине Новака.

Варошица Качаник има данас око 200 кућа и ваљда 20 дућана. До 1850 године једва је било 70

Град Качаник.

кућа; око 1870 већ је било 130 кућа, и онда као и сад, самих Арнаута.

Ова варошица има нешто мало обрађене земље и веома красну шуму која управо сад и снабдева све Косовске вароши горивом. Због сече дрва која се са околних гора ту сноси и Качаничка железничка станица је добила нешто мало важности на овој прузи, иначе путници су је мало исплаћивали.

У варошици је доста велика џамија која је и оловом покривена. Ову џамију подигао је онај исти Синан-Паша који је разрушио цркву Св. Арханђела,

задужбину Цар Душанову близу Призрена и каменом од исте подигао џамију у Призрену која и сада носи његово име. Чаршија је мала али доста жива а што задржава око путника, то су остаци старог и врло пространог Хана код којег су се околни зидови добро одржали али крова никако више нема. Зову га „Куршумли-хан“ што ће рећи да је у своје време био оловом покривен а то је оно олово које сад покрива џамију. На хану се лепо још одржала засвођена капија од белог тесаника а начин зидања као да ову грађевину баца у доба пре српских освојења или за доба српске власти у овим крајевима.

Качаник је мидирлук и припада скопачком санџаку (округу), дакле је и административно одвојен од Косова. Скорашњом једном наредбом начињен је ту срез (кајмакамлук) који је добио званично име „Ораханије“. Чак се помишља да се том срезу прида Феризовић и Сиринићска жупа па да се онда цео срез присаједини Приштинском санџаку а Прешовски срез, који има непосредних и утврђених веза са Скопљем, да се одузме од Приштемског и у замену прида Скопачком санџаку, што би било свакојако боље.

У Качанику су становници Арнаути и тешко да се кој страни може тамо населити. Познати су од увек као најцрњи хајдуци а њихово место још и као уточиште хајдука и из најдаљих крајева. Једном је само једна чета Качаничана давала силан отпор и одржавала дугу борбу са кајмакамом скопљанским, који је читаву силу повео на Качаник. Године 1807 Решид-Паша Тетовски успео је да савршено победи Качаник и од тога доба није Качаник више онако на гласу као што је био некада. Певају се и данас међ Арнаутима у Качанику песме о оним страшним казнама којим је мучио Решид-Паша оне које је похватао.

Када је наша народна песма пренела готово сва јунаштва Краљевића Марка на Косово, она је један од најзнаменитијих његових мегдана, онај са Љутим Мусом Арбанасом, ставила под Качаник. После ју-

начкога судара у којем се ове две силе понесоше „уз клисуру тврда Качаника“ и после победе коју Марко онако јуначки племенито и онако великодушно жали...

. Оде Марко бијелу Прилипу
Оста Муса у врх Качаника“.

Мусина тенија код Качаника.

Испод Качаника, варошице, има збиља једна текија која лежи крај самога Лепенца и која се зове *Мусино Теке*. Тоба Мусу сматрају као свеца и одлазе му на клањање. Неки веле да је ово гроб Мусе сина Бајазитова а други да је извесног Мусе Черкез-Паше,

али народ одлучно и поуздано верује да је то гроб Мусе Кесеџије.

XX

МИТРОВИЦА^{*)}

На лакту Ибровом, где овај савија да пође у сусрет Ситници, у дну Косова, лежи најлепша варош Косовска, китњаста Митровица, коју наша народна песма назива Шехер-Митровицом. Можда се Митровица диже на месту где је некад била варош (подграђе) Звечан. Има по где што трагова који би ово казивали. Пре неколико година у Сандић-пољу на Ситници, до саме Митровице, изоран је један стари подрум а на месту где је данашње гробље, нађен је један саркофаг по без икаквих украса. На том месту познају се и трагови неке старе цркве. Међу тим у селу Жабарима, један сат југозападно од Митровице, постоји казивање као да је на томе месту била стара Митровица. (У истом селу постоји и прича о томе како се, приликом сеобе Срба, у то село склонио те спасао од гонилаца Патријарх Арсеније Шакабента.)

Мис Ирбијева и Макензијева у своме путопису кроз Турску, кад напуштају Вучитрн, у глави двадесетој у којој ће описивати Митровицу, стављају напис „Из Арнаутлука у Босну.“ И данас се каже да од Митровице настаје Арнаутлук и ако Арнаутлук већ више нема тачно обележене границе.

Митровица је у турско доба и припадала Босни и улазила у границе Босанскога пашалука. Она је чинила засебну Митровачку нахију која се граничила Пазар-

^{*)} Пуквиљ, (1807 године) полазећи из Бањске за Вучитрн, вели како оставља на десно „стари и велики град“ за који каже да се зове Mitrovisca, мислећи по свој прилици на Звечан. Тако исто и реку Ибар, коју на том путу прелази, назива Mitrovisca. Вели да је на тој реци видео мост са десет сводова, но биће да се заборавио мислећи на мост код Вучитрне на Ситници.

речица Неродимка која ту у тој долиници утиче у Лепенац а одатле заједно кроз кланац теку. У тој долиници а близу утоке Неродимкине, лежи и варошица Качаник са старим градом који се доста расуо али му се ипак једна кула и нешто од зидова добро одржали. Тај је град извесно много доцнији а Стари Качаник лежи много северније од данашњег на висовима па се и од старог Качаника задржало још нешто развала о којима народ прича да су Старине Новака.

Варошица Качаник има данас око 200 кућа и ваљада 20 дућана. До 1850 године једва је било 70

Град Качаник.

кућа; око 1870 већ је било 130 кућа, и онда као и сад, самих Арнаута.

Ова варошица има нешто мало обрађене земље и веома красну шуму која управо сад и снабдева све Косовске вароши горивом. Због сече дрва која се са околних гора ту сноси и Качаничка железничка станица је добила нешто мало важности на овој прузи, иначе путници су је мало исплаћивали.

У варошици је доста велика џамија која је и оловом покривена. Ову џамију подигао је онај исти Синан-Паша који је разрушио цркву Св. Арханђела,

су некада Бошњаци излазили у сусрет својим новим Везирима и ту клали курбан.

Митровица је пресечена главним косовским друмом који иде за Босну, она је на тремећи трију нахија: Пазарске, Пећске, и Приштивске; код ње се свршава железничка линија Скопље-Митровица те је отуд она скела за све Босанске нахије као и за Пећску. Те околности учиниле су Митровицу важним местом у коме се становиштво од двадесет и неколико година удвојило па и утројило. Тако, док путописци од пре двадесет година броје у Митровици 400 до 450 кућа, данас већ има у њој 1300 кућа а близу 7000 становника. Од ових највише је Бошњака Мухамеданаца и Арнаута а за тим Срба. Има доста и Цигана и свега две куће Евреја. Од како Бошњаци емигрирају у већим масама они се најрадије задржавају и насељавају ту у Митровици, ваља да и за то што се ту још осећају у Босни. Услед придолажења ових Бошњака, Митровица је почела да се шири и преко реке Ибра, тако да са те стране реке већ има преко 130 кућа а све самих Бошњака. Све су те куће лепе и угледне те ће и та страна вароши у скоро бити лепа.

Иначе је тежња проширењу Митровице ка железничкој стацици која је раније била доста удаљена од вароши но сад већ није ни десет минута далеко од првих варошких кућа.

Митровица толико отима маха својим напредовањем, да се већ пре неке године помишљало у Цариграду да се тамо, као важнијем месту, пренесе и Мутесарифлук (окожно начелство) из Приштине. Митровчани још увек верују да ће то и бити а Пришtevци чине све и сва да то осујете.

У Митровици нема старих породица које би могле рећи да су из Митровице. Као најстарије породице помињу се: Нastiћи, Мијатовићи и Казанџићи. Последње две су са свим изумрле а од Nastiћа живи још свега једна једина душа. Њу насељавају досе-

љеници из других градова те то чини да и живот у њој нема свој нарочити тип. Митровица нема ни своје одело ни свој језик. У чаршији Митровачкој меша се Никшићанин са Велешанином, Пећанац са Гиланцем, Приштевац са Призренцем и Пазарац са Ђаковцем. Но та околност, што Митровицу странци насељавају, чини да је у њој јаван живот живљи и слободнији но у другим варошима косовским. Причају стари да се н. пр. о Ђурђев дану и другим већим годовима чинила највећа весеља те се и по улицама коло водило. И данас се о тим празницима у Митровачким авлијама приређују читаве игранке где се збирају девојке а где ни момцима није забрањен приступ. Но све то почиње у толико више да опада, у колико се више Арнаути насељују у Митровици.

Чаршија је Митровачка увек врло жива са околности које напред поменусмо и које Митровицу и учинише најважнијим градом на Косову. Но сем трговачке има она и војничку важност, јер је последња станица на линији према српској граници из које се разашиље или у коју се збира војска из босанских страна. Отуда је у њој седиште дивизијске команде и команда једне бригаде. Тога ради дигнута је у Митровици велика и јака касарна.

Од других знатнијих грађевина могао би се поменути велики мост на Ибру који је дигнут 1884 године. Не може се само опростити тадањем команданту Јусуф-бегу који је наредио те се од Звечанске цркве сносило камење за овај мост. Сем тога, има и доста угледних кућа богатијих Турака, од којих је она бошњака Адемагића најлепша. Тако исто у лепше зграде спада турска руждија, и српска основна школа.

У Митровици има 5 џамија и једна православна црква, врло жалосна и проста, у једној малој и осниској кућици. До пре двадесет година није ни било цркве. Тада је била и црква и школа у једној истој одаји, једне куће. Но још тада Митровчани су добили ферман да могу зидати нову

цркву али је не назидаше, већ изместише из школе цркву у једну кућицу која лежи на ономе земљишту на којем, по ферману, имају подићи нову цркву. Црква с тога што је раније била са школом у једно, прослављала је и сама школскога патрона Св. Саву, па и кад се издвојила остала је њему посвећена. У лето 1896 године, када први пут Србин Митрополит Призренски Дионисије прође кроз своју Епархију па том приликом и кроз Митровицу, удари он камен темељац новоме

Касарна у Митровици.

храму Св. Саве, који ће према нацрту, бити једна од најлепших цркава у Старој Србији.

У Митровици постоји и српска школа основана око шесет и неке године, има два учитеља и једну учитељицу. Школска зграда је врло лепа и угледна.

И околиша Митровице је врло лепа те има и излаза, ближих и даљих, као ретко где. У самој Митровици на Ибру има лепих башта; преко Ибра је Звечан са којег је тако леп поглед на Косово; близу Митровице је Бањска, где свет радо ходи ради

бање а више Митровице, у Соколици, је манастир Соколица. Ту, близу Соколице, измеђ села Жаже, Влахиње, Рахова и Болетина, има мајдан из којег се вади воденичко камење које се односи и у Србију.

XXI

ЗВЕЧАЊ

У нашим летописима Звечань; код грчких писаца *Σφεντζάνιον* а у латинским писмима *Sphenzanion*.

Развале знаменитог града Звечана леже на једном купастом брду, које као да је руком срезано, у низу оних ћувика што се као сри савијају у лакту Ибровом. Са источне је стране тога купастог брда, сам крш. Стена се пропела на стену, камен се наднео над камени те, чини ти се, само онај највиши треба прстом померити па ће једно друго потиснути и сурвати, и читав свет ђинова срушиће се у долину Иброву. На тој страни, на малом платоу под самим градом, населило се једно черкеско село међу самим каменовима. Са западне, северне и јужне стране брдо издваја чист конусни облик са правим линијама. На тим странама има и по мало ниске шумице која је закржљала те само у пролеће и лето крије под својим лишћем стеновиту подину на којој је израсла.

Са врха Звечанског је ванредно леп изглед. Утисак који се на његовим врховима стече, не може се дуго ни заборавити ни утиском са многих других видика загладати. Гледалац се налази на врло великој висини која се самостално уздиже те оставља слободан поглед свуд у околи, све до самих подножја својих. Доле се простиру живописне слике; Ибар грли брдо и савија се око њега као змија; источно се простира Косово кроз које се таласа Ситница, под ногама Митровица; с противне стране, уз Ибар, преплеће се пазарски друм и губи се у оном кланцу у ком лежи Бањска, да се опет више ове појави на врху брда са којег лагано слазе пазарски каравани.

Читав низ догађаја, и славних и тужних, сахрањен је у развалама града Звечанскога, које се развале с дана на дан све више расипају. У историји се први пут помиње Звечан 1093 године, у грчких писаца који описују ратовања великог Рашког Жупана Вукана са Византијским Царем Алексијем I Комненом, којима је ратовима овај храбри жупан тежио да придобије цело Косово. После првог упада Вукановог у Византијске земље, када се крену велика византијска војска под управом Севастократора Јована, Вукан се затвори у Звечан и одатле се ноћу спусти у византијски табор те изврши знамениту победу на Липљану.

Близу сто година после тога, Немања се спушта са Звечана и ствара самосталну српску државу. То бива 1170 године. На Звечану је провео Немања ону знамениту ноћ уочи борбе са својом браћом. Те ноћи држана је на Звечану, у цркви Св. Ђорђа, света литургија, бденије и „сва служба по реду“ и Немања пред олтаром „подигнув очи и руке своје ка небу, вапијаше Богу својему из дубине срца: Суди, господе, онима који ме вређају и забрани онима који се боре са мном; узми оружја и штит и стани у помоћ мени!“ И рано изјутра, кад је обасјало сунце, отвори он капије на Звечану, сиђе међу своју војку, која је лежала код утока Ситнице у Ибар и разби непријатеље своје „близ града глаголемаго Звечан“.

На Звечану су сахрањене и мошти Константина, незаконитога сина краља Милутина који је Дечанскоме био такмац о краљевску круну. После смрти краља Милутина настао беше грађански рат измеђ Владислава, сина Драгутинова, и Константина, сина Милутинова. После многе проливане крви Константин допадне тешких рана, падне у руке Владиславу који заповеди те га обесе. Сахрањен је на Звечану.

Но још један тежи злочин извршен је — по традицији — на Звечану, злочин од 13. Новембра 1331 године.

Душан се крену из Скадра у среду по поноћи и за два дана стиже и опколи двор свога оца у Петричу у коме се разлеже плач и кукњава. Оковаше Дечанскога и одведоше га у град Звечан у тамницу, заједно са женом. Прође мало времена и — „краља оца су удавили у тамници“ на Звечану, како прича народно предање.

Кад је један путник слазио са Звечанске горе, једном се од пратилаца му, ког је из Митровице узео, склизне коњ и стрмекне у страну. „Ето, скапао коњ!“ рече овај жалосно. „Да, примети један из пратње, види се да Душан још дави у Звечанском граду и нама неда мира, Бог га убио!“*) Ову причу није чуо ни од кога писац ове књиге али је чуо другу, којом народ баца проклетство на Звечан. Осим онога причања што је Јерина зидала овај град има на њему и „крвав камен“. Кад су нагнали народ да гради тај град, некакав отац остави код куће сина недорасла. Толико су оца на кулуку задржали да су му и сина, кад је овај дорастао, дотерали да кулучи. Нити је он познао оца нити отац њега, већ се при раду заваде и отац потегне те закоље сина. Та се крв познаје на једном камену.

И после косовске битке још неко време одржао се Звечан у српским рукама и припадао је земљама Вуковим које су му Турци одузели и дали синовима Лазаревим а Звечан (и Јелеч) задржали за себе. Већ се 1399 године помиње Фериз-бег као кефалија Звечански.

Звечан се одржавао добро све до почетка прошлога века, када га путописац (Пуквиљ) назива „старим и великим градом“, но данас је већ опао.

*) Ову је причу забележио Гиљфердинг. Ничега нема што даје права овој причи да јој се верује и нема сумње да ју је путописац измислио да окити путопис. На свом пространству где живи ово неколико милијуна Срба, никада ни један није клео Душана, нити је ико ма што слично прибележио сем Гиљфердинга.

Бедеми градски једва су се до пола одржали и још по нека кула што се одважно држи на истуреној стени, над провалијом. Сношено је много камење кад су се Черкези под Звечаном насељавали и куће градили. Град је разривен доста и због тога, што га многи раскопавају тражећи новац, било што су снили да га тамо има било што се одиста по где што и нашло. 1863 године пађено је тамо још доста новца.

Она црква, у којој се Немања молио Богу и о којој се у „Житијама“ вели: „на њем же (Звечану) бејаше црквица утврђена светог Георгија“, не по-

Врх Звечански.

стоји данас, па јој ни трага нема. Одржавала се та црквица још до пре двадесет година, истина без свода али су се ликови светаца овде и онде познавали. Године 1884 прављења је касарна и мост на Ибру код Митровице, и тадашњи командант Јусуф-бег наредио је те се камење од цркве сносило за мост и касарну. Тако су данас само темељи црквени остали.

Горе, на граду, одржале су се још добро две цистерне зидане на свод, које су служиле за воду. Обе су у земљи а само свод им је над земљом. Данас се не познаје траг како су ове цистерне биле ве-

зане за места са којих се вода доносила. Слазећи са Звечана, његовом северном страном, има место које се зове *Заграђе*. То је извор у коме и данас има доста воде а који је ограђен зидом који чини квадрат са 2 метра по страни. Овај је квадратни простор био затворен сводом, но су га Турци разбили да виде има ли што у њему. Сад долазе тамо болесни те се умивају и пију воду ради здравља, а и вода је ванредно лака и питка.*) Овај је извор везан једним дугим тамником са градом Звечанским а извесно и са опим цистернама на њему. Многи су улазили у тај ходник али веле, на 30 до 40 метара дубине пречи пут једна велика плоча која изгледа као да је пала доцније, те се не може даље ићи. Висина је овога лагума од прилике за висину једнога човека а ширина му је 60 до 70 снтм.

Источно од Заграђе, на једно 10 минути, налазио се још један сличан, озидаан извор, који је пре четири пет година порушен. И у њему има воде а народ овај извор зове *Јамбула*. Ова се Јамбула (ам'боџак) помиње и у Светостефанској Хрисовуљи (Споменик IV. 2. и 3.) при одређивању међа појединих дарованих села.

Са Звечана и дан данас носе се по где које старине. Прича се да су пре неколико година Черкези напали неки крст те је услед тога и сама власт излазила и испитивала развалине. У једног бега Бошњака, у Митровици, налази се једна икона која је 1894 године горе нађена. У кући једнога Черкеза у Митровици, узидан је у подруму један камен који је он са Звечана сneo и на коме је грчки натпис који се односи на сам град а врло лако је могуће да казује што и о оснивању Звечана. Но камен је тако незгодно положен и натпис мало сачуван, те једва је мо-

*) „Што нам вришти Дамњанов зеленко

Ал' је гладан шенице белице

Ал' је жедан воде са Звечана.“

Нар. песма

гуће само једну највише две речи прочитати.*) Још се и у авлији некога аге у Митровици налази један камен, који он не дозвољава да се види а на коме има неки латински запис.

Ма колико да је Звечан расут и рујиниран, положај сам му остаје увек од вредности. Један писац описујући Звечан са војничкога гледишта, вели: Звечан беше некада кључ Ибарско-Ситничке долине и јака тврђава. Још и данас је Митровица стратегијски важи тачка, која би се могла лако утврдити.

XXII

ТРЕПЧА

Источно од Митровице а пола миље налази се место *Стари Трг*, који заузима простор од једног до једног и по сата. У атару Старога Трга налазе се чести темељи, гробови, гробнице и у опште развале некадање вароши.

Туда протиче река *Трепча* која се за тим слива у Ситницу одмах сниже ситничке ћуприје код Митровице. Трепча извире из једнога виса, на по сахата више цркве истога имена која се налази у атару Старога Трга. Трепча се управо зове само место на коме је црква те се отуда за цркву каже *Трепча црква*. У близини цркве налази се један врео минерални извор који избија из једне стене. Вода је у томе извору црвенкаста и жута, мирише јако и зову је *бакаруша*.

Поменута црква сва је у рушевинама; од њеног је камена, пре двадесет година, направљена садања ситничка ћуприја и медреса (турска школа у Митровици) Има од тога камења и један у Митровичкој цркви, извесно онај који је чинио свод над вратима, судски по његовом облику. Камен је врло лепо истесан и има крет на средини.

*) Кад сам једном био у Митровици и са г. Љ. Ковачевићем он је покушавао свакојако да што више прочита па није успео.

По темељима који су се одржали код Трепачке цркве може се судити о њеној величини. Осим темеља, одржало се и нешто мало зида и скоро цео источни, олтарски зид.

Прича народ да је ова црква била богата те сва од богатства и раскоши тренерила, одкуд је и добила име Трепча.

Река Трепча и сад још сноси шљаку из окана Трепачких о којима народ много прича и верује да се и сад у Трепчи налази велико благо и богатство.

Трепча, знаменито рударско место први пут се помиње 1303 године, али њено цветање пада тек у прву половину XV века, када је поред Новог Брда, Приштине и Рудника, било најзнатније трговачко и рударско место.

Стари споменици пишу различито име овога места: трепче, трѣкча, Трепѣ, Трепча, Трѣпче, Трѣпча, Трѣпца.

Трепчом је управљао кефалија (capitaneus) т. ј. управник града који је у градићу живио а „valturchi“ и златари живели су на тргу и радњи у сребрним мајданима. У Трепчи је била велика дубровачка општина коју су чиниле многе знамените племићке породице којих се и имена знају, као: *Менчетићи*, *Соркочевићи*, *Бобалићи*, *Влаховићи*, *Проданчићи*, итд., а живило је и неколико Сплећана. У Трепчи је становао и нарочити консул који је са два „judices“-а, бираних из редова племића, решавао међусобне распре измеђ дубровчана. Тај консул водио је бригу и о дубровачкој колонији у Вучитрну.

У Трепчи је била и католичка црква која се дуго, и после освојења Трепче, одржала. Године 1770 пише аустријски консул: „*Tria magnifica templa, quae nuncupantur de Trepcie*“ итд.

Турци су освојили Трепчу кад и Ново Брдо, 1455 године, но све до 1685 године помињу се у Трепчи „*lavoratori cristiani*“ и неко незнатно рударство, што је извесно на скоро све нестало.

Кад су навалили Турци, донесен је овде у Трепчу око 1450 године из оближњег манастира *Бањске**) Њивот Стевана Уроша II Милутина а за тим је тек (између 1455—69) одавде пренесен у Софију (Средац) где и данас почива. О томе летопис каже: „*мошти же јего лежет њиња у софији, средечкој, пренесен бивши от треиче митрополитом Силоанием, преславнаја чудеса и благоуханија испуштаје вероју приходештим*“.

Југоисточно од Трепче налази се село Црнуша под брдом истог имена. У том селу постоји једна црква која се у свему још одржала. С тога и верује народ да је она пуна богаства али не сме нико да уђе. Народ чак прича о неком Махмуд-бегу вучитрнском кајмакаму, који је хтео силом да уђе у ту цркву те полудео.

У опште околина Трепче има много цркава и других трагова некадањег живота, али је сва та околина врло неприступачна.

*) Бањска је на путу из Митровице у Нови Пазар, два сата далеко од Митровице а испод планине Рогозне, у веома лепом и живописном пределу. Више села Бањске постоји град и у њему развалине цркве Св. Архиђакона Стевана, у којој се ликови светаца испод маза од чести познају. Овај манастир почео је градити на темељу срушене цркве, око 1313 године, Краљ Милутин а довршио га је после смрти своје матере Краљице Бријаче († 8. фебр. 1314.) Он је једном хрисовулом (Споменик Краљ. Акад. IV) богато обдарио овај манастир и црква је била тако искићена и богата, да се дуго помињало „бањско злато“. Српски летописац вели: тѣмже и глаголють жителіе страни тоје, *іако призрѣньске цркъве патосъ, и дѣчаньската цркъвъ, и пецьската припратъ, и бањскоге злато, и рѣсаваско писаниѣ не обрѣтаѣть се нигдѣже* (Гласник 53. стр. 38). Овоме је манастиру и друга Хрисовула Цара Стевана Душана, гробу мајке му Краљице Теодоре (Споменик Краљ. Академије IX.).

О Бањској народ прича да је била већа но што је Митровица данас. Сада је село од 50 кућа мухачера, који говоре чисто српски. У сред села постоји топла вода, бања, коју народ радо посећује.

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

Поред све пажње поткрале су се неколике штампарске грешке.

Не кваре смисао грешке (које долази више пута): видело, живила, живио, бијаше, бијашу, место: видело, живела, живео, бејаше, бејашу; или што је на више места штампано на пр. „Карловачка Гимназија“ малим писменима, или на стр. 37. „Дела“ место „Дѣла“, или на стр. 38. отишо место отишао, или стр. 85. последњи ред би место бих.

Али кваре смисао грешке на стр. 22. ред 12. од горе: вла место влас, стр. 66. ред 9. од доле: поизврѣа место поизврѣа.

Молим да се ово исправи.

